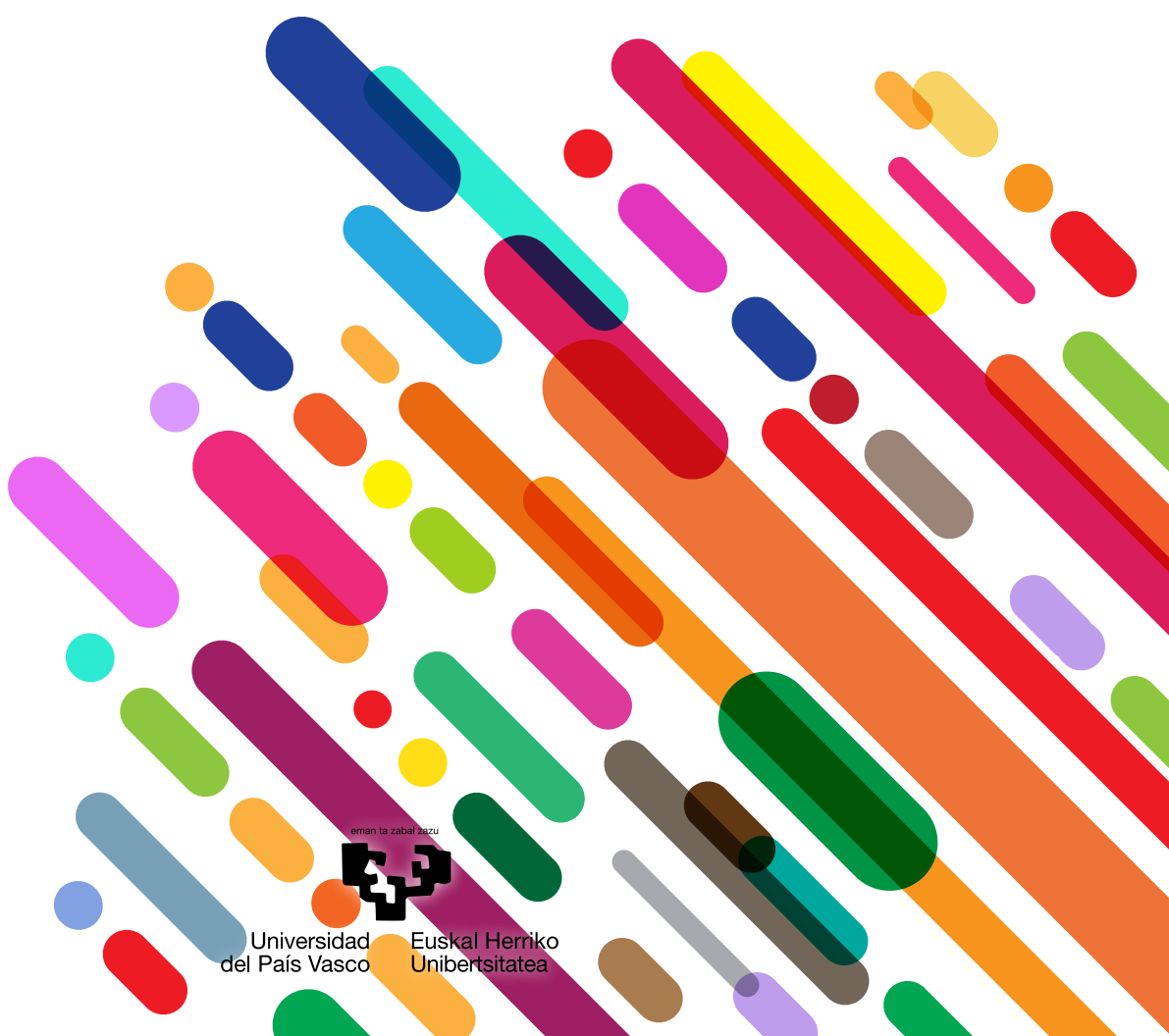

EUSKAL EDIZIOGINTZAREN **HASTAPEN IKERKETAK**

Mikel Ayerbe Sudupe (koord.)

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

CIP. Unibertsitateko Biblioteka

Euskal ediziozintzaren hastapen ikerketak [Recurso electrónico] / Mikel Ayerbe Sudupe (koord.). – Datos. – Bilbao : Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua = Servicio Editorial, [2021]. – 1 recurso en línea: PDF (156 p.)

Modo de acceso: World Wide Web.

ISBN. 978-84-1319-349-6.

1. Edición – País Vasco. 2. Literatura vasca. I. Ayerbe, Mikel, coord.

(0.034)655(460.15)

(0.034)891.69.09

Aurkibidea

Hitzaurrea. <i>Mikel Ayerbe Sudupe</i>	4
1. Editore traditore: editorearen irudikapena euskal narratiban <i>Mikel Ayerbe Sudupe</i>	8
2. Tiratzaile bakartiaren lana: Euskal poesiaren antologiak eta euskarara ekarritako poetenak <i>Alexander Gurrutxaga Muxika</i>	33
3. Bibliodibertsitatea: irakurketa-planerako baliabide <i>Miren Ibarluzea Santisteban</i>	55
4. Euskal literatura itzuliari buruzko gogoeta <i>Elizabete Manterola Agirrezabalaga</i>	65
5. Euskal artista garaikideen sormena euskal liburu-azalen diseinu eta ilustrazioetan <i>José Antonio Morlesín Mellado</i>	96
6. Literatur aldizkariak argialetxeen eratzte bidean (1975-1984) <i>Beñat Sarasola Santamaria</i>	107
7. Ibilaldia euskal klasikoen ediziozintza modernotik (1840-2020) <i>Eneko Zuloaga</i>	124

Ibilaldia euskal klasikoen edizio gintza modernotik (1840-2020)¹

Eneko Zuloaga

UPV/EHU-MLV

Laburpena

Lan honek euskal idazle kanonikoen edizio gintza modernoa du aztergai; zehazki, 1850 baino lehenagoko testu klasiko kanonikoak nork, noiz, non eta nola argitaratu eta berrargitaratu dituen azken mende eta erdian, 1840-2020 denbora-tartean. Azterketa horrek, hain zuzen, aukera eman du hainbat joera ikusarazteko eta, bereziki, bi alderdiren ikuspegi orokorragoa lortzeko. Alde batetik, garaian garaiko kultura-jendeak eta inprimatzaileek izandako interes soziokulturalen eta literarioen bilakabidea agerrarazten da. Beste alde batetik, edizio gile eta inprimatzaileek bizi zuten garaia eta zituzten interes, helburu eta ezagutzen arabera testuei emandako tratamenduak azalera-tzen dira.

1. Sarrera

Lan honetan euskal klasikoen edizio gintza modernoa izango dut hizpide; hots, 1840/1850eko hamarkadez geroztik prestatutako eta argitaratutako euskal idazle eta testu klasikoen edizio gintza. Funtsean, nire helburua da XIX. mendearen erdialdeaz geroztik gaur egunera bitartean euskal klasikoek edizioen eta (ber)argitalpenen ikuspegitik izan duten tratamenduaren ikuspegi orokorra ematea: garairik garai zer argitaratu eta

---

¹ Lan honek MINECOk finantzatutako «*Monumenta Linguae Vasconum* (V): cronología y periodización» (kodea: FFI2016-76032-P) ikerketa-proiektuaren eta Eusko Jaurlaritzaren «Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada» (HMLV-LHC) [IT1344-19] ikerketa-talde kontsolidatuaren babesa izan du. Eskerririk asko Blanca Urgelli, zenbait azpi-atal osatzeko emandako argibideengatik.

zer berrargitaratu den, argitalpen horiek norik prestatu dituen, non eta noiz argitaratu diren, nola landu diren argitaragaiak, eta abar.

Euskararen corpus historikoa erlatiboki txikia dela aipatu izan da aspaldirik: 1545etik 1900era bitartean 101 liburu sortu zirela azaldu zuen Sarasolak (1975: 107-109). Liburu horien artean, baina, zeinek bere ibilbidea egin du, espero zitekeen bezala, eta hemen luzeegi joko luke hala liburu *gutxi* horietako bakoitzaren ibilbidea irudikatzeak nola hamarkadaz hamarkada (ber)argitaratutako lanen berri zehatza emateak. Ikuspegi orokorra aurkeztu nahi da hemen, garaian garai nagusi izandako joeren berri eman eta joera horien erakusgarri diren editore, edizio-molde, argitalpen, bilduma eta abarrak ikusarazi.

Literaturaren esparruan hainbatetan eztabaidatu da zein idazle edo testuri esleia daiekien *klasiko* izendapena. Definizio estandarretan behin eta berriz aipatzen dira eredu-garritasuna eta kanonikotasuna, kalitatea eta belaunaldiz belaunaldiko biziraupen onartua. Euskal literaturaz den bezainbatean, hala dio Euskaltzaindiaren *Literatura terminoen hiztegiak* (s.v. *klasiko*):

Euskal klasiko edota idazle eredugarritzat hartzen dira, oro har, XVI. eta XVIII. mendeen artean lan zabala duten ia idazle guztiak, gure literatur tradizioaren urritasuna bera delarik zabaltasun horren zio nagusia. Olerkian, B. Etxepare, A. Oihenart eta Ziburuko J. Etxeberri jotzen dira klasikotzat. Bestalde, hitz lauukoaren eredu nagusi bihurtu da P. Agerre «Axular» eta beraren *Gero* (1643), izan ere, argitalpen kopuruek bultzatu baitute lehen mailara eta euskara batua eratzeko orduan eredu eta erreferente nagusitzat hartu izanak bermatu baitu bere klasikotasuna.

XVIII. mendearen bukaeran, bizkaiera eta gipuzkera literarioak sortu zirenean, orduko lehen idazleak ere klasikotzat harturik dira. Bizkaieraren kasuan, J. A. Mogelen prosa aszetikoak klasikoaren izena merezi du, P. A. Añibarro eta Frai Bartolomerenak bezala, erabili duten literatur mintzairaren maila kontuan harturik. Arrazoi berarengatik hartzen dira klasikotzat gipuzkera literarioaren lehen egileak ere: M. Larramendi, S. Mendiburu, eta abar. (Kortazar, 2008)

Lan honetan, bada, ikuspegi zabal horrekin egiten dut lan, eta klasikotzat jotzen ditut batzuetan ugariago eta beste batzuetan eskasago baina zein bere garaiko obra arrakastatsu eta eredugarri izanik arrakasta eta eredugarritasun horri berrargitalpenen bidez eutsi dioten lanak². Zehazki, arreta nagusia liburuen argitalpenetan eta horien edizio-moldeetan jarriko dut, tarteka bestelako testu laburragoei eginiko aipamenak aipamen.

Denbora-tartea dela eta, 1850 aurreko testuez arituko naiz, gaia nonbaitetik mugatu behar dela eta. Tematikoki, 1900era arteko testu gehienak (are beranduagora artekoak ere, esan lezake norbaitek) oso urrun geratzen dira egungo euskal gizartearen interesetatik: gogoan hartzekoa da 1545-1900 denbora-tartean argitaratutako liburuen % 98 erlijiosoak zirela Sarasolaren (1975) kalkuluen arabera, eta 12 ez-erlijioso besterik ez zeudela. Azken urteotako aurkikuntzek ez dituzte zenbaki horiek askorik aldarazi, eta gaur egun 1900 aurreko testuak irakurtzen direlarik, nagusiki interes linguistiko eta filologikoz irakurtzen

² Kanpoan utzi ditut, aparteko lan historiografikoa behar dutelakoan, gramatika, hiztegi eta hizkuntza-eskuliburuak.

direla baieza daiteke, aurreko mendeetako euskara ezagutzeko eta idazleen idazkera eredugarria lantzeko. Interesen urruntze hori, aldiz, ez da betierekoa izan: denboran aurrerago, handiagoa izan da urruntzea. Aurreko mendeetan interesez irakurtzen eta zabal-tzen ziren orain gehienbat interes linguistiko-filologikoa duten lanak: G. Arruek itzultitako *Brabanteko Jenobeba* izan zen euskal liburu irakurrienetarik bat (Torrealdai, 1977; Sarasola, 1982). Aitzitik, interes linguistikoa ere ez da gaur egungoa: ez dira ahaztekoak Etxeberri Sarakoak XVIII. mende hasieran Axularren euskarari egiten dizkion goraipamenak eta aitortzen dion eredugarritasuna, gerora ere egin den legez. Edizilogintzaren bilakaera aztertzea, besteak beste, interesen bilakabide hori aztertzekeo lagungarri ere bada.

Klasiko izenak ez ezik, *edizio* ere behar du azalpena, laburra bada ere. Prestakuntzaz filologo denarentzat baitezpada bereiztekoak dira (ber)argitalpenak, edizioa(k), transkripzioak... eta horietako bakoitzaren barnean egon litezkeen motak edo azpi-kategoriak; aitzitik, lan honen asmoa ez da ñabardura, eztabaida eta azalpen filologikoetan sakontzea, nahiz eta zenbait kasu berezitan (muturrekoetan, onerako nahiz txarrerako) edizio- eta argitalpen-moldeez aritzean zenbait ohar egitea ezinbestekotzat jo dudan. *Edizioez* aritzean, beraz, *klasikoez* aritzean legez, ikuspegi zabala darabil: hainbeste eta askotarikoak izan dira testuek izan dituzten tratamenduak, eta etengabeko ñabardurek testua tratu eta ilunduko lukete.

Lan honetan hiru garai bereizi ditut, eta horien arabera egituratu dut kapitulua. Lehenik eta behin (§2) edizilogintza modernoaren hastapenez arituko naiz, XIX. mendearen erdialdetik Espainiako Gerra Zibilak eragindako etenera bitarteko garaiaz. Bigarrenik (§3), Francoren diktaduraren sasoiko lanak izango ditut hizpide. Hirugarrenik (§4), Franco hil ondoko trantsizio-urteetatik gaur egunera bitarteko argitalpen eta lan-moldeez arituko naiz. Azkenik (§5), ikuspegi orokorra emango dut 1840tik 2020ra bitartean edizilogintzan atzemandako joera eta aldaketa nagusiez.

2. Edizilogintza modernoaren hastapenak (1840-1936)

Euskal testuen edizilogintza modernoa XIX. mendean sortu zen, eta *Euskal Pizkunde* deitu izan den garaian sendotu eta finkatu (garaiaz, ik. Camino, 2018: §1). Zehazki, kristau-dotrina hedatzeko euskarrien beharrianari, XIX. mendearen erdialdeaz geroztiko berpizkunde kulturalari eta atzerriko nahiz tokiko ikertzaileen jardunari lotzen zaio 1936 aurreko edizilogintza, nahiz eta garai hartan prestatu eta argitaratutako testu guztietan ez diren ikuspegi, jokamolde eta joera berak islatzen. Euskararen historiaren bi garai luze-ren arteko trantsizio mailakatua gertatu zen XIX. mendearen bigarren erdian, Lehenengo Euskara Modernoaren (1745-1891) eta Azken Euskara Modernoaren (1891-1968) artekoa (periodizazioaz, ik. Lakarra 1997). Hain zuzen, Euskal Herriko politikan eta bizitza soziokulturalean askotariko gorabehera, interes eta ikuspegiak sortu ziren, eta euskal klasi-koen edizilogintza-moldeetan ere islatzen da aniztasun hori.

Urgellek (2000) eginiko sailkapenaren arabera, bi irizpide nagusiren arabera bana daiteke 1936 aurreko edizilogileen jokamoldea: jatorrizko testua eraldatu zutenak daude alde batetik, eta jatorrizko testua gorde edo errespetatu zutenak beste alde batetik.

Lehenengoei dagokienez, testuaren edukia edo/eta hizkera-eredua eraldatu zuten, ez jatorrizko egilearen asmo eta ikuspegiatarara hobeto egokitzeko, ezpada edizioegilearen ezagutza, uste eta xedeen arabera. Urgelli (2000: 2) jarraikiz, hiru arrazoi nagusi zeudekeen inoren testua eraldatzeko:

- (i) Testua bizirik egotea (alegia, argitaratzen zen garaian irakurtzea edo erabiltzea) eta biziraupena bermatzeko eguneratzea: dotrinei, adibidez, atalak gehitzen zitzaizkien edo hurrek errazago erabiltzeko laburtzen ziren, atalen banaketa berrantolatzen zen, etab³. Arrakasta handiko dotrina eta erlijio-liburuetan etengabe ikusten dira halakoak, baita klasiko kanonikoen berrargitalpenetan ere, tarteka. Azken horien adibide paradigmaticoa da E. Intxauspek prestatutako *Gero* (1864), Axularrek emandako atalak berrantolatuta eta ez-moraltzat jotako pasarteak zentsuratuta dakartzana (§2.1.1).
- (ii) Euskara sasoi bakoitzean *modan* zegoen hizkera-ereduaren arabera moldatzea. Testuak hizkuntza-aldaki prestigidunen arabera moldatzea arrunt izan da menderik mende; zehazki, aldaki horien ezaugarri bereizletzat jotakoak sistematizatu ohi ziren, baita puztu ere. Kasu honetan ere hainbatetan berrargitaratutako lanetan adibide garbiak daude, eta garaian garaiko joera estilistiko eta hizkera literarioen bilakabidea aztertzeko aukera ematen dute⁴. XIX. mendearen azken urteez geroztik, bestalde, aintzat hartzekoa da garbizalekeriaren indarraldia, zenbait kasutan testu zaharrak zuzenean baztertzea edo erabat eraldatzea ekarri zuena⁵: hizkera aldetik, alde nabarmena dago *Peru Abarcaren* 1880, 1899 edo 1904ko edizioetatik 1936an *Euzkerean* argitaratutakora, adibidez.

³ Dotrina zaharrenetarik ikus daiteke ohitura hori: E. Materraren *Doctrina christiana* (P. de la Court, Bordele, 1617) haurrentzat argitaratu zen lehenbizi, baina bigarren edizioak (J. Millanges, Bordele, 1623) ez dakar haurren aipamenik eta lehenengoak ez zuen hirugarren zati bat du, lehenengo edizio osoa bezain luzea. Hirugarren edizioak (I. de Gayau, Agen, 1648) bigarren edizioa du oinarri, baina latinez idatzitako pasarteak gehitu zitzaizkion. Laugarrenak (Maffre, Baiona, 1704) 1693koaren antolamendua du, baina 1648koaren edukietara itzultzen da (ik. Krajewska *et al.*, 2017: §3.1).

⁴ Honetaz aritzean, ezinbestean hartu behar dira aintzat literatur euskalkien sorrera eta finkatzea, eta euskararen gramatizazio-saioen arrakasta eta eragina: Axularrekin goia jotzen duen lapurtera klasikoa, Larramendik XVIII. mendearen lehen erdian gipuzkerari (eta euskarari oro har) Euskal Herrian dakarkion estatusa eta XIX. mende hasieran Bizkaiko idazleen artean finkatutako bi hizkera-ereduak aipa daitezke, besteren artean.

⁵ Gaiak sortu zuen hika-mikarrik, J. Urkixoren eta E. Bustintza «Kirikiño»-ren artean, azken horrek RIEV aldizkariko zenbait argitalpen (testu zaharren edizioak) ikusita euskara txarrekoztat eta erdarazaleztat jo ondotik. Zenbait obraren pasarte laburrak eman ondotik, hala aritu zen «Kirikiño» 1914/VIII/17ko artikulua batean:

Nik, benetan diñot, orrelako idaztirik (libururik) iñun aurkituko baneu, apurtu egingo neuke ta iñok ez leuke jakingo, lotsagarriak diralako.

Nik ori egingo neuken arren, ulertzen dot askok zaletasuna eukiten dabela antziñeko gauzekana; jakin gura izaten dabela antziñekoak zelari bizi ziran, zelari idazten eben, zelako ekanduak eukezan, zelako errediza ta izkillu ta jantziak erabilli ebezan, eta abar. Urkixotari Juli da orretariko jakikura bat, eta atsegin izaten dau jakitea zelako idaztiak argitaldu ebezan gure asabak. Ondo dago. Nik ez diñotsot ezer orregaitik. Bakotxak bere zaletasunak euki daroaz. Onetan aske bakoitza.

Baiña Urkixotari Julik edo bera lako antziña-gauza zaleren batek ataraten badau autsartetik argitara gauza zatarren bat edo idazti kirtenen bat, eta enparauok badiñogu zatarra edo kirtena dala, ez dauko zegaitik asarratu ta ez dauko zetari etorri destaiñaka (Arejita & Perea, 1984: 54).

- (iii) Testuari lagin zientifikoaren balioa emanaz, laginaren batasuna, argitasuna eta zuzentasuna bilatzea: adibide garbiena Bonaparte printzearena da, eta hizkuntza-aldaketan ikusi nahi zuen homogeneousutasunak eta aldakion laginak ahal bezain argi aurkeztu nahiak eragiten du. Iturriagaren *Jolasak* editatzean, adibidez, Bonapartek ez zion jatorrizko edizioari zehatz jarraitu:

Bonapartek ere bere mania txikiak baitzituen. Ez zuen, esate baterako, herriak erabiltzen ez zuen eta inork asmatua zen hitzik maite eta Iturriaga orduko hila baitzen, bere gogara egin zuen zenbait aldakuntza. Har badezagu, esate baterako, *Lehenbiziko jolasa*, aldakuntza hauek atzemango ditugu: Iturriagak *ciricoa edo seda* dioenean Bonapartek *seda* bakarrik uzten du eta beste bitan *ciricoa* bakarrik ageri baita Iturriagarenean, haren ordeztu *seda* ezartzen; Iturriagak *boltsa edo zorro* dio eta Bonapartek *bolsa* bakarrik uzten du, eta hori bi bider. Gainerako zuzenketak sinpleak dira: Iturriagak *baña, lerdia, lirdizco* (hutsa ote?) eta *pistuco*; Bonapartek aldiz *bana, lerdea, lerdezco* eta *piztuco*; halaber Iturriagaren *-tzen* asko *-tzen* idazten ditu, eta azkenik beste hau: *Atseguin den jaquitea* dio Iturriagak; Bonapartek berriz *Atseguin det jaquiteaz*, lehena okerra edo hutsegitea balitz bezala. (Altuna, 1987: 27)

Testuak eraldatu zituzten inprimatzaile eta edizioegileei jatorrizko testuen berezko balioaz jabetu ziren ikertzaileak kontrajartzen zaizkie, eta horien artean ere bi multzo bereizi zituen Urgellek (2000: 2), edizioen hartzaileak nor ziren.

- (i) Alde batetik, edizioegileek euskal irakurle arruntentzat prestatutako lanak daude, gehienez ere irakurgai arintzeko eta errazteko egokitzapenak dakartzatenak (ortografia eguneratua, erdal itzulpena aldamenen...); oro har, Euskal Herriko euskalariak prestatutako edizioak dira, hala nola R. M. Azkuere-nak.
- (ii) Beste alde batetik, ikerketari eta ikertzaileei begira prestatutako edizioak daude, eta gehienak atzerriko euskalariak prestatu zituzten (§2.2.1), haien eskutik sartu baitzen ikuspegi filologikoa Euskal Herrian (Urgell, 2018: 604). Atzerritarrekin batera, halere, leku berezia behar du J. Urkixo deustuarrak, ahalegin handia egin baitzuen jatorrizko iturriak, *editio princepsak* eta mikrofilmak bilatzeko, eta ahal bezain txukun eta ahalik eta gutxiena ukituta argitaratzeko.

Hurrengo bi azpi-ataletan ~1840-1936 bitarteko euskal testu klasikoaren edizioegintza-aren ikuspegi orokorra emango dut, edizioegileak eta editatutako testuak ardatz hartuta. Datuak ugariak eta askotan nahasiak direla eta, Urgellen (2000) banaketa nagusiari jarraituko diot.

2.1. Euskal irakurleak hartzaile

XIX. mendearen bigarren erdian eta XX.aren lehenengo hamarkadetan ugari argitaratu ziren ez ikertzaileak baina euskal irakurleak jomugan zituzten lanak; funtsean, aurreko hamarkada eta mendeetako zenbait obra erlijiosoren berrargitalpenez eta egokitzapenez ari naiz: xede erlijiosoetarako euskarrien beharrak dotrina, erlijio-tratatu eta kantutegiak eskatzen zituen, eta behin eta berriz argitaratu ziren XX. mendearen lehenengo erdira arte, gutxienez. Urgellek (2000: 2) zioenez, *bizirik* zeuden irakurgai horiek,

nahiz eta *bizi* hori betea edo beteagoa izan zedin obrak etengabe moldatu ziren (gehienetan, anonimoki), aurretik aipatu bezala.

Zinez luzeegi joko luke berrargitalpen horien guztien berri emateak, baina Francisco de la Lamak eta haren alargunak, eta Mendizabaltarrek XIX. mende osoan zehar berrargitaratutako lanen zerrendak begiratzea lagungarri da berrargitalpenen jario etengabearen berri izateko (ik. Bidador, 2001). Bizkai-Gipuzkoetako idazle klasiko gorenaren izenak behin eta berriz agertzen dira zerrenda horietan: J. B. Agirre, P. A. Añibarro, L. Astigarraga, A. Basterretxea, J. C. Etxeberria, J. Irazusta, J. I. Iztueta, A. Kardaberatz, J. A. Ubillos, F. I. Lardizabal, S. Mendiburu, J. A. Mogel eta abarrenak.

XVIII. mendearen erdialdeaz geroztik argitaratutako lan batzuek aparteko arrakasta izan zuten XIX. mende osoan zehar eta are XX.aren lehenengo hamarkadetan ere; horren lekuko dira, hain zuzen, horien berrargitalpenak, tartean egindako moldaketak moldaketa:

Hegoaldean alde handiz argitaratuena Kardaberatzen *Eskuliburua* izan zen (26 bat aldiz 1826-1901 artean). 1783-1840 artean, berriz, Añibarroren *Esku-liburua* (1802-1897) eta Etxeberriaren *Deboziazko bizitzarako* (1821-1885), zazpina edizioekin. Dotrinetan aurrenik ibili ziren Irazusta gipuzkeraz (30 bat 1892 arte) eta Olaetxea bizkaieraz (16 bat 1883 arte)⁶. Astigarragaren eskuliburuak (36 baino gehiago, 1825-1917; Fernández de Gobeo a.e.) ez dauka parerik, eta bizkaieraz ere atera zen (...). Iparraldean *Exercicio izpirituala*-k marka guztiak hautsi zituen (c. 1716; 39 bat aldiz 1741-1880 artean), eta haren ondotik *Kantiko izpiritualak* (1763; 23 bat 1868 arte), *Uskara libria* zubererazkoa (14 bat 1851 arte), Baratzarten *Meditazioneak* (14, 1784-1864) eta zenbait dotrina: Astrosena lapurteraz (sei aldiz, 1824-1872) eta zubereraz Revolena (1706; c. 1743tik aurrera zazpi bat). (Urgell, 2018: 603)

Erljioaren esparruko klasikoei dagokienez, E. Intxauspe zuberotarrak Axularren lanaren berrargitalpena atondu zuen (*Gueroco guero*, Laignère alharguna, Baiona, 1864), ikertzaileentzat ezagunak diren aldaketak eginez (Villasante, 1964: 12; Salaberri, 1997: §7.1.3; Haritschelhar 1999 eta 2003): atalak berrantolatu zituen Intxauspek, bai eta garaiko ikuspegi moraletik ezegokitzat jotako pasarteak kendu ere: «Garbitua, chuchendua eta bere baithaco ordenan emana» zehazten da liburuaren da azalean.

Lan erlijiosoez gandi, Euskal Herriko bertako inprimatzaileen eskutik argitaratu ziren aparteko interesa zuten edo izan zezaketen zenbait lan. XIX. mendearen erdialdean M. Larramendiren gramatikaren eta hiztegiaren berrargitalpena egin zuen P. Zuazuak (Donostia, 1853). Halaber, 1802 aldera idatzitako baina XIX. mendean zehar batez ere kopien bidez ezagututako *Peru Abarca* 1880an hasi zen zatika argitaratzen, hurrenez hurren Bilboko eta Gasteizko *Beti-bat* egunkarian eta *Ateneo* aldizkarian lehenbizi (Altzibar 1990), eta liburu gisa urtebeteren buruan (J. de Elizalde, Durango, 1881).

⁶ Martin Arzadun durangarraren *Doctrina Christianeen explicacinoa eusquera* (1731) gehi daiteke zerrendara: 1758ko bigarren argitalpenaz gain, 1819, 1830, 1841, 1855, 1856, 1861, 1869, 1873, 1890, 1895, 1900 eta 1905ekoak aipatu zituen Altzibarrek (1992: 50-51), eta hemezortzi berrargitalpenen berri jaso du Rementeriak (2018: 34-37).

XIX. mendearen hondarrean Azkuek eginiko ekarpena ere aipatu izan da garai hartako edizio gintzaz aritzean; zehazki, lekeitiarrak zuzendutako bizitza laburreko *Euskalzale* (1897-1899) astekariaz eta izen bereko liburu-bildumaz ari naiz. Batez ere Hego Euskal Herriko testu klasikoek pasarteak eman zituen Azkuek zuzendutako *Euskalzalek*: A. Kardaberatzen *Eusqueraren berri onac*, B. Gazteluzarren zenbait pasarte, X. Muniberen *Acto para la nochebuena*, A. P. Iturriagaren alegiak, J. I. Iztuetaren testuak, S. Mendiburuaren erlijio-testuak, J. A. Mogelen *Paskalen gogamenak*, B. Mogelen *Ipui onac*, *Refranes y sentencias* bildumako errefracuak eta interes linguistiko eta historiografiko bereziko zenbait material⁷.

Euskalzale aldizkarian agertutako lanez gain, ez dago guztiz argi zein liburu agertu ziren *Euskalzale* liburuteria izeneko bilduman: Villasantek «reediciones de Ubillos, Añibarro y otros» (1979: 388) aipatu zuen, baina Urgellek (2000) Añibarroren *Escu-liburua*rena eta *Lore-sorta espiritual*arena jo zituen ziurtzat, *Euskalzale* aldizkarian bertan aipatu baitziren. Horiekin batera, *Peru Abarcaren* edizioa atondu zuen Azkuek kopia eskuizkribatu bat erabilita, eta bilduma berean argitaratu zuen (Bilbo, 1899)⁸; halaber, Mogelen *Confesio ta Comunioco sacramentuen gañean eracasteac* lana 1897an berrargitaratutzat jotzen da 1898ko *Euskalzalen*: «Igaz argitaratu eban Euskalzalek liburu eder au: Sei errefracuak edozeiñek beragandu al izango dau» (*Euskalzale*, 1898/09/29).

2.2. Euskalariak hartzaile

2.2.1. Atzerriko ikertzaileen ekarpenak

Euskararen jatorri ezezagunak eta beste hizkuntzekiko ezberdintasunak aspaldirik erakarri izan dute atzerriko ikertzaileen arreta, eta, euskararen historian interesaturik, berau gorpuzten duten testuak bilatu, arakatu eta (ber)argitaratzeari ekin zioten hainbatetik 1850az geroztik: «No deja de ser sintomático el que muchos de los textos vascos antiguos hayan sido publicados o reeditados por extranjeros. Los *euskaltzales* del país (salvo honorables excepciones) han sido y siguen siendo miopes en orden a apreciar el valor de los textos vascos antiguos» zioen Villasantek (1979: 99).

Horren erakusgarri dira, hain zuzen, XIX. mendearen erdialdeaz geroztiko zenbait (ber)argitalpen: Frantziako Biblioteka Nazionalan B. Etxepareren *Linguae vasconum primitiae* aurkitua zuela jakinarazi zion F. Michelek G. Bruneti, eta honek argitaratu egin zuen, J. B. Archuren frantses itzulpenarekin (H. Faye, Bordele, 1847). Urte hartan bertan, A. Oihenarten atsotitzak eta neurtitzak argitaratu zituen Michelek: *Proverbes basques recueils par Arnaud Oihenart, suivis des poésies basques du même auteur* (P. Faye, Bordele, 1847). Urte gutxiren buruan biblioteka berean A. Oihenartek bildutako beste 170 errefracu

⁷ Aldizkarian bertan argitaratutako testuez landara, garai hartan (ber)argitaratzen ari ziren eta Azkuek erredakzioan jasotzen zituen liburuen berri ere eman zuen *Euskalzalek*.

⁸ 1936. urtea baino lehen, *Peru Abarca* F. Elosuren liburudenda-inprimategian berrargitaratu zen 1904an, bai eta 1930eko hamarkadan ere, *Tierra vasca* eta *Euzkerea* aldizkarietan, ortografia eta hizkuntza bera eraldatuta; ik. xehetasun gehiago Altzibar (1990: 874-875) lanean.

aurkitu eta argitaratu zituen Brunetek Archuren laguntzaz (*Notice sur les proverbes basque recueillis par Arnaud d'Oihenart, A. Aubry, Paris, 1859*) (ik. Kaltzakorta 1997).

L. L. Bonapartek askotariko testuak egin(arazi) zituen, eta tarteka arduratu zen iturri zaharragoen edizio gintzaz, dialektologia-ikerketari loturik interesgarri zitzaizkion heinean; zehazki, A. P. Iturriagaren elkarrizketak beste euskalki batzuetara itzularazi eta parez pare eman zituen *Dialogues basques* lanean (W. H. Billing, Londres, 1857), *Formulaire de prône en langue basque* (Lamaignère, Baiona, 1866) izenburupean kaleratu zuen J. Olzeren *Pregariac Bayonaco diocezacoetz* (G. de la Court, Bordele, 1651) lanaren faksimilea, eta Lizarraga Elkanokoaren *Jesus, copla guisa batzuc molde gutitacoac* (Stangeways & Walden, Londres, 1868) eta *Jesus-Cristoren evangelio sandua Juanec dacarran guisara* (Bonaparte, Londres, 1868) ere kaleratu zituen.

S. Sanpere y Miquel historialari katalanak R. Mikoleta bilbotarraren *Modo breve de aprender la lengua vizcayna* (1653) eskuizkribu artean ezezaguna aurkitu zuen Londresko British Libraryko funtsetan, eta *Revista de Ciencias Históricas* (1880) aldizkarian argitaratu. Akatsak zituela eta, testuaren bigarren edizioa beste atzerritar batek prestatu zuen, E. S. Dodgson ingeles euskalariak, eta 1897an argitaratu zuen liburuxka batean, Sevillan, Francisco de Paula Díazen inprimategian. Hain zuzen ere, hainbat testu zaharren bigarren edizioak prestatu zituen Dodgsonek: zenbait urte lehenago Kapanagaren *Exposición breve de la doctrina christiana* emana zuen (A. Folha, Viseu, 1893), eta ondoko urteetan bide beretik jarraitu zuen: Kardaberatzen *Eusqueraren berri onac* (Eusebio López, Tolosa, 1898), Mendibururen *Jesusen Bihotzaren devocioa* (Pozo, Donostia, 1900), Otxoa Arinen *Doctrina Christianaren Explicacioa* (L. Lancis, Donostia, 1902) eta Kardaberatzen *Christiñau doctrinea* (La Renovatrice, Baiona, 1906) berrargitaratu zituen liburu banatan.

J. Vinson paristarrak XVII. eta XVIII. mendeetako zenbait testu argitaratu zituen⁹, hala nola Etxepareren olerkiak A. Hovelacquerekin elkarlanean *Poèsies basques de Bernard Dechepare* izenburupean (P. Cazals, Baiona, 1874), Zubia durangarraren dotrinaren zati ezaguna *Revue de linguistique et de philologie comparée* aldizkarian (RLPhC 20, 1887), Antiokiako San Julianen Pastoral (Moquet, Bordele, 1891), Pouvreauren zenbait testu biltzen dituen *Les petites oeuvres basques de Sylvain Pouvreau* (L. Marceau, Chalon-sur-Saone, 1892), Urteren Bibliako pasarte itzulien zati bat, *Moisseren lehenbico libúruü ieneraçionea edo etórquiâ deitúü* (Trinitarian Bible Society, Londres, 1898)¹⁰, Harizmendiren *Ama Virginnaren hirur officioac* (E. Bertrand, Chalon-sur Saone, 1901) lanaren edizio «berreraiki» bat (ik. Kerejeta 1991 eta Etxagibel 2018) eta P. Argaignaratzaren *Devoten breviaríoarena* (E. Bertrand, Chalon-sur-Saone, 1910).

Aurrekoez landara, V. Stempf alemaniarrek *Textes des anciennes danses basques chantées* (F. Destouesse, Bordele, 1894) izenburupean berrargitaratu zituen Iztueta-

⁹ Testuak argitaratzeaz gain, ezin utzizkoa da *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* (J. Maisonneuve, Paris, 1898) lana, ezagututako liburu eta aleen berri ematen duena.

¹⁰ Zenbait urte lehenago M. A. Llewelin Thomasek ere egin zuen argitalpen bat Urteren itzulpenarekin: *The earliest translation of the Old Testament into the Basque language (a fragment)*, Clarendon Press, Oxford, 1894.

ren *Guipuzcoaco dantza gogoangarrien condaira* (I. R. Baroja, Donostia, 1824) eta Oihenarten atsotitzen eranskina (*Supplément des proverbes basques recueillis par Arnauld Oihenart*, F. Destouesse, Bordele, 1894). Bestalde, *Refranes y sentencias* (Pedro Porrallis, Iruñea, 1596) bildumaren ale bat aurkituta, edizioa prestatu zuen Willem Jan Van Eysek (Georget Cie, Genève et Bale, 1896).

XIX. mendean zehar arestiko ikertzaile atzerritarren eta beste batzuen aparteko arreta erakarri zuen XVI. mendeko lan batek: Leizarragaren *Testamentu berriak* (P. Hautin, Arroxela, 1571). Ingeles protestanteen elkarrekin sustatuta, 1828an Testamentu berri osoa eta Mateoren ebanjelioa argitaratu ziren Baionan (Lamaignère, 1828), eta F. Léclusek, J. Vinsonek, W. van Eysek eta E. S. Dodgsonen hainbat atal argitaratu zituzten 1830-1900 bitartean. Dodgsonen berak *Testamentu berria* osoaren edizioa eman zuen argitaratu birritan (Trinitarian Bible Society, Londres, 1903 eta 1908). Aitzitik, Leizarragaren *Testamentu berriaren*, *ABCaren* eta *Kalendreraren* edizio zaindua prestatua eta argitaratua zuten ordu-rako Th. Linschmannek eta H. Schuchardtek (*I. Leicarragas Baskische Bücher von 1571*, Verlag von K. J. Trübner, Estrasburgo, 1900), eta edizio horrek gainerakoek baino arrakasta handiagoa lortu du:

Zalantzarik gabe, orduko ekoizpenik onena eta aipagarriena Linchsmann eta Schuchardten Leizarraga osoaren berrargitalpena da (1900). Testua orriz orri, lerroz lerro eta letraz letra errespetatzen saiatu ziren, baita neurri handi batean lortu ere; orduan xehetasun nimiñoetarako ere zebilen zaletasun mirengarri haren lekuko ezin fidelagoa den hitzurre luze bat ere erantsi zion Schuchardtek argitalpenari. (Urgell, 2000: 20)

2.2.2. Julio Urkixo eta RIEV

Euskal Pizkundearen garaiko testu klasikoaren edizio gileen artean J. Urkixok aparteko lekua eta aipamena behar ditu bai argitaratzeko hautatutako testuengatik, bai argitalpenetan erabilitako arretagatik: gerora berrartu diren hainbat testuren edizio modernoek Urkixorenak izan dituzte abiapuntu edo helduleku. Lehenago esan bezala, *editio princepsaren* alde eginda faksimileak eskaintzeko nahia zuen Urkixok, eta hark prestatutako argitalpenak bi multzotan bana daitezke; alde batetik, liburuki bakar batean bereiz argitaratutakoak daude; beste alde batetik, 1907az geroztik eta Espainiako Gerra Zibilera bitartean *Revista Internacional de los Estudios Vascos* (RIEV) aldizkariko zuzendari zela emandakoak¹¹.

Urkixok prestatutako monografikoaren artean gogoangarriak dira Etxeberri Sarakoaren idazlanak (*Obras vascongadas del doctor laboriano Joannes d'Etcheberri*, P. Geuthner, Paris, 1907) eta E. Garibairen erretra (1907) (*El Refranero vasco. 1. Los refranes de Garibay*,

¹¹ Gogoratzea da, halaber, euskal testu zaharren funts paregabea bildu zuela: «En cuanto a las características de la biblioteca que J. Urquijo poseía sobre todo en su residencia de San Sebastián y, en menor parte, en la de San Juan de Luz (Francia), esta albergaba unos 14.000 volúmenes, que abarcaban desde el siglo XVI hasta el XX, muchos de ellos excepcionales desde el punto de vista de la filología» (Ugarte 2019: 173).

Martín y Mena, Donostia, 1919)¹²; aurretik, halaber, Oikiako XVIII. mendeko dotrina (ik. Lakarra 1987 eta Segurola 2013) argitaratua zuen *Revue de linguistique et de philologie comparée* aldizkarian (RLPhC 1905 eta 1906) lehenbizi, eta liburuxka bezala ondotik (E. Guil-moto, Paris, 1906).

Monografikoez harago, Urkixok RIEV aldizkariaren zuzendari zela egin zuen ekarpen filologiko handiena; izan ere, 1907tik 1936ra bitartean zatika baina etengabe argitaratu zituen aurreko mendeetako euskal testu kanonikoei buruzko ikerlanak eta edizioak, izan berak prestatuak, izan beste inork paratuak: Tartasen *Onsa hilceco bidia*, Zavalaren *Fábulas en dialecto vizcaíno*, Muniberen *El borracho burlado*, Etxeberri Sarakoaren *Lau-urdirigomendiozco carta edo guthuna*, Dasanzaren *Laborarien abissua*, Basterretxearen *Jesu-Christogure Jaunaren passioa*, Zalgizeren errefracuak, Axularren *Gero eta Geroko gero*, *Refranes y sentencias* bildumako errefracuak, Iburguen-Cachopín kronikako euskal materialak, Etxeparearen *Linguae Vasconum Primitiae*, Oihenarten atsotitzak eta neurtitzak, XVI-XVII. mendeetako erdal obretan agertutako euskarazko pasarteak eta Mitxelenak *Textos arcaicos vascosen* (1964) bilduko zituen 1700 baino lehenagoko testu laburretarik asko¹³, besteren artean.

Urkixoren jarduna, aurreko datuen argitan, batago dator jatorrizko testua ahal bezainbeste errespetatzearekin: «La publicación en fascímil de tantas obras esenciales, pre-cedida algunas veces de magníficas introducciones, no fue un capricho de bibliófilo rico, sino la consecuencia de su preocupación por la reproducción más perfecta posible» (Mitxelenak, 1971: 278). Hain zuzen, zenbait hamarkadaren buruan Mitxelenak (1964) aldarrikatuko zuen testuen berezko balioa ezagutzen eta aitortzen zuen Urkixok, eta mende laurden batez XVI-XIX. mendeetako testu nagusietarik asko jarri zituen euskalarien eskueran, izan kanonikoetan kanonikoenak, izan arazo eta interes filologiko berezikoak.

3. Gerra ondoko hamarkadak (1946-1976)

Espainiako Gerra Zibilak eten eta hondamendi ezagunak eragin zituen Hego Euskal Herriko bizimoduan, oro har, eta eten horren oihartzuna eta albo-kalteak Ipar Euskal Herrira eta beste herrialde batzuetara hedatu ziren, erbesteratutako euskalari eta euskaltzaleen bidez.

Euskal kulturaren eta, zehatzago, argitalpenen esparruan bat-batekoa eta erabatekoa izan zen etena. Sorkuntza lanei dagokienez, Hego Euskal Herrian T. Agirre «Barren-soro»-ren *Uztaro* nobela (Editorial Vasca, Bilbo, 1937) izan zen gerra-garaian (Gerra Hego Euskal Herrira zabaldu aurretik) argitaratutako azkena, eta S. Mitxelenaren *Arantzazu* (Editorial Aranzazu, Oñati, 1949) eta J. Etxaideren *Alos-torrea* (Itxaropena, Zarautz, 1950)

¹² Zenbait urte lehenago, *Euskal Erria* aldizkarian (54:2) ere argitaratuak ziren Garibairen errefracu gutxi batzuk.

¹³ Halaber, J. C. Guerrak XVI-XVII. mendeetako euskal historialarien lanetan agertzen diren eta Erdi Aroko gatazken oihartzuna dakarten kantetako asko bildu zituen *Viejos textos del idioma. Los cantares antiguos en euskera* (Martín y Mena, Donostia, 1924) lanean.

gerraosteko lehenengo poema-liburua eta nobela, hurrenez hurren. Artean, Euskal Herri-
tik kanpo argitaratu ziren Azkueren *Euskalherriaren yakintza* bilduma (Espasa-Calpé, Ma-
dril, 1939-1947) eta J. A. Irazustaren *Joñixio* eta *Bizia garratza da* (Ekin, Buenos Aires, 1946
eta 1950).

Bestelako edizio-gintzan parekoa izan zen etenaldia Hego Euskal Herrian, eta Eus-
kal Pizkundean, oro har, *in crescendo* ageri ziren argitalpen, interes eta proiektuak ahitu-
rik edo suntsiturik geratu ziren. Kultur azpiegiturak deuseztatu zituen hondamendiaz
eta errepresioaz gain, heriotzek eta gizartean gertatutako aldaketa soziopolitiko, demo-
grafiko eta kulturalek tarte gutxi utzi zuten Euskal Pizkundeko proiektuekin jarraitzeko:
adibide paradigmaticoa da N. Ormaetxea «Orixe»-ren *Euskaldunak* (Itxaropena, Zarautz,
1950) lana, argitaratu orduko *zaharkitua* (Aldekoa, 2008: 211-216). Testu klasiko-
gintzari eta interes filologikoari dagokienez, aurretik berbagai izandako *RIEV* aldizka-
riaren kasua gogoratu behar da: ale bakarra argitaratu zen 1936an, Gerrak bertan behera
utzarazi zuen proiektua eta ezinezkoa izan zen, Eusko Ikaskuntzarekin zuen atxikimen-
dua eta Eusko Ikaskuntzak izandako jardunbide «politikoki markatua»-ren ondorioz, ge-
rraostean berrabiaraztea: «Una vez concluida la guerra civil, en la España franquista no
hubo posibilidades reales de resucitar a la *RIEV* y mucho menos a la S[ociedad de] E[tu-
dios] V[ascos], totalmente identificada, como hemos dicho, con el autonomismo político
y cultural vasco-navarro» (Ugarte, 2019: 174). *RIEV* aldizkariak 1983an hasi zuen biga-
rren aroa, oso bestelako garai batean eta bestelako interes batzuekin.

Euskarazko edizio-gintza, euskal kulturarekin berarekin batera, 1950eko hamarka-
dan hasi zen apurka-apurka berpizten, eta 1960-1970ekoetan heldu eta eutsi zion berriz
ere gora bideari, oso apal bada ere.

Gaiei dagokienez, erlijioaren esparruko lanak ugari ziren oraindik, baina aurreko
mendeetako idazle klasikoak etengabe berrargitaratu beharrean, dotrina, kantutegi,
otoitz-liburu... berri(tu)ak argitaratu ziren gehienbat. Bestalde, euskal testu klasiko-
artearen gero eta leku gehiago eman zitzaizkien erlijioaz gaindiko bakanei (Oihenarten erre-
frauak, Mogeldarren lanak —*Peru Abarca* eta *Ipui onac*—, jauntxoaren giroko antzerki-lanak
eta abar); erlijioaren esparruko lanak argitaratzekotan, idazle kanonikoenak hautatzen
ziren (Axular, Kardaberatz eta Lardizabal, adibidez).

Argitaralekuei dagokienez, 1950az geroztik sortutako edo berreskuratutako argita-
letxe eta bildumak aipatu behar dira, hala nola Itxaropena (eta, bereziki, F. Unzurrunza-
gak zuzendutako «Kuliska sorta»), Auñamendi, Txertoa, Arantzazuko frantziskotarrena,
Auspoa, Lur edo La Gran Enciclopedia Vasca. Izan ere, bestelako argitalpen eta interes
bibliografikoak izan arren, tarteka lekua egin zieten euskal klasikoei. Beste alde batetik,
ezin utzizkoak dira 1940ko hamarkadaz (eta, batez ere, 1950ekoaz eta 1960koaz) geroztik
sortutako aldizkari eta bilduma espezializatuak, hala nola *Egan*, *ASJU* eta *Fontes Linguae
Vasconum*, filologia eta hizkuntzalaritza ardatz izanda hainbat testuren edizioak plaza-
ratu zituztenak.

Edizio-irizpideei dagokienez, berrargitalpen eta edizio gehienetan ez da aurrerapen
handirik ikusten prestatzaileen arretari eta zehaztasun filologikoari dagokienez, garbiza-
lekeria bortitzaren gainbehera gorabehera. Edizio faksimile gutxi batzuk argitaratu ziren

tarteka, eta hala jokatu ez zen gehienetan testuak grafia modernizaturik transkribatu ziren (tamalez, askotan akatsak gehituta edo obren edukia eraldatuta). Urgellek *Villasante paradigma* deitutako edizio-moldea izan zen nagusi atal honetan hizpide dudan garai osoan:

Asmorik onenaz eta garaiko zailtasunengatik ere ahalegin handiak eginez, baina inolako prestakuntza kritiko eta metodologikorik gabe ari ziren euskaltzaleek egindako edizioak; bihotzez eskertzekoak, mesede izugarria egin dutenak, baino nahi baino gehiagotan akatsez, gaizkiulertuz eta irizpide okerrez zamatuak. (Urgell, 2013: 533)

Beste alde batetik, iturriak aztertzean eta aurkeztean *filologia zehatzaren* beharra aldarrikatzeaz gain, beronen adibide onak eman zituen K. Mitxelenak, testuen ediziozintza kritikoan eta Euskal Filologiarenean aro berria irekiz.

Atal honetan bi multzo nagusitan aipatuko ditut Gerra ondoko urteetatik 1970eko hamarkadaren amaierara bitarteko testu klasiko berrargitalpenak. Lehenik, ikuspegi orokorra emango dut urte horietan guztietan indarrean egondako edizio-molde orokorrez, argitaletxe eta bildumez, eta testuen kopuruaz. Bigarrenik, Mitxelenaren ekarpena bereiz aipatuko dut.

3.1. 1946-1976 arteko argitalpenez ikuspegi orokorra

Gerra ondoko urteetan eta euskal klasiko edizioei dagokienez, ezer gutxi aurki daiteke Espainiako Gerra Zibiletik 1950eko hamarkadaren erdialdera arte: P. Lafittek prestatutako *Piarres Adameren* (Euskal Herria, Baiona, 1946) berrargitalpena besterik ez dut aurkitu Torrealdai (1977) dakarren zerrenda zehatzean. 1950eko hamarkadako lehenengo urteetan ere ezer gutxi kaleratu zen kristau-ikasbideez harago, baina hamarkada horretan aldaketa ikusten da, bereziki 1954. urteari loturik; balirudike data hori mugarriztat jo daitekeela, hala urte hartan argitaratutako zenbait lanengatik nola orduz geroztik ekoizpena arian-arian ugaritu zela eta.

1954an J. Heguyren *Andre Dena Maria* (Herria, Baiona, 1954) berrargitaratu zuen Lafittek, eta Axularren *Gero* (Itxaropena, Zarautz, 1954) M. Lekuonak, 1643ko edizioari jarraituz¹⁴. Urte hartan bertan, S. Onaindiak *Milla euskal olerki eder* (Karmeldar idaztiak, Larrea, 1954) antologia historikoa argitaratu zuen, garai eta maila guztietako idazleen testuak biltzen dituen (Mitxelena, 1954: 494)¹⁵. Liburuan atalka antolaturik baina batera ematen dira Erdi Aroaren amaierako kantuak eta XVIII-XIX. mendeetako baladak, eta XVI-XIX bitarteko euskal literatura klasikoak leku zabala du: Etxepare, Etxeberri Ziburukoa, Oihenart, Argaignaratz, Pouvreau, Mikoleta, Gazteluzar, Kardaberatz, Mendiburu, Mu-

¹⁴ Ik., halere: «Esta edición es bastante deficiente, tanto por los errores involuntarios como por los que parecen cambios voluntarios o despreocupación por los ‘detalles’ de la lengua de Axular (podríamos hablar de un *Gero* teñido de *gipuzkera osotua*, es decir, de lo que sería el dialecto central estándar de la época)» (Urgell 2008: 5).

¹⁵ Ik. xehetasun gehiago Retolaza (2010) eta Otaegi (2013) lanetan, eta argitalpen honetan bertan Gurrutxagak argitaratutako atalean.

nibe, Gamiz, Duvoisin, Mogeldarrak, Zabala, Basterretxea, Aboitiz, Iztueta zein Iturriagaren testuak biltzen dira, besteak beste, ortografia eguneraturik eta ohar argigarriekin.

1950eko hamarkadan berrabiarazi zuen Itxaropena argitaletxeak bere jarduna, eta 1952an sorturiko «Kuliska sorta» ezagunean oro har xx. mendeko idazleen lanak agertu baziren ere, tarteka egin zitzairen lekurik zaharragoei ere: J. A. Mogelen *Peru Abarka* (Itxaropena, Zarautz, 1956) argitaratu zen bilduma horretan, jatorrizko obran agertzen ziren hitzaurrea eta azken elkarrizketa kenduta. Euskaltzaindia ere bide bertsutik aritu zen urte haietan, eta idazle garaikideen lanekin batera Lardizabalen *Testamentu berriko kon-daira edo historia* (Euskaltzaindia, Bilbo, 1957) berrargitaratu zuen.

1960ko hamarkadan ugaritu egin ziren euskal liburuen (ber)argitalpenak, eta argitaletxe eta bilduma berriak agertu ziren. A. Zavalak *Auspoa* sortu zuen: oro har bertsolarien lanak, zenbait antzerkigilerenak eta ahozko literaturaren esparrukoak bildu zituen arren, tarteka XVIII-XIX. mendeetako lanen berrargitalpenak ere aurki daitezke, hala nola B. Mogelen *Ipui onak* (Auspoa, Tolosa, 1963), Iturriagaren *Jolasak* (Auspoa, Tolosa, 1963), Kardaberatzen *Euskeraren berri onak* (Auspoa, Tolosa, 1964), *Teatro zaarra* (Auspoa, Tolosa, 1965) izeneko alea, Barrutiaren *Acto para la nochebuena* eta Muniberen *Gabon sariac* eta *El borracho burlado* lanak biltzen dituen, eta Iturriagaren testuak biltzen dituen *Ipuiak* (Auspoa, Tolosa, 1967).

Hamarkadaren bigarren erdian, bestalde, klasiko zaharragoetan jarri zen arreta. Lehenik, Urkixoren *Refranes y sentencias* bildumaz eginiko lana argitaratu zuen bi liburu-kitan Auñamendik: *Refranero vasco. Los refranes y sentencias de 1596*, Auñamendi, Donostia, 1964-1967. Bigarrenik, Luis Villasantek *Geroren beste edizio bat* prestatu zuen Lekuonarena agertu eta hamar urtera (J. Flors, Bartzelona, 1964)¹⁶:

La edición de Villasante sigue, en parte al menos, la tónica de la de Lekuona, con algún pequeño retroceso, y varias y meritorias mejoras: guarda rigurosamente el debido respeto a la lengua del original, moderniza con tino la grafía y realiza una interpretación completa del texto en la traducción castellana que la acompaña, pero no es consistente en la puntuación, con frecuencia demasiado conservadora, tiene cientos de errores de todas las gamas, incluidos varios homoioteleuton e infinidad de pérdidas de palabras no significativas (un posesivo aquí, un *ere* allá...), que delatan poco cuidado en la corrección de pruebas; además, procede como Lekuona en la constitución del texto, pero señala menos sistemáticamente que él los cambios introducidos siguiendo la segunda edición. (Urgell, 2008: 5)

Hirugarrenik, Etxepareren *Linguae vasconum primitiaearen* faksimilea argitaratu zuten, gaztelaniarako itzulpenarekin, L. Akesolok eta N. Alzolak (*El primer libro impreso en euskera*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1966)¹⁷. Urtebeteren buruan Etxepareren testuen edizio berria agertu zen (*Olerkiak*, Edili/Txertoa, Donostia, 1968) Mitxelenaren hi-

¹⁶ Egindako edizio-lana berrikusi zuen Villasantek gerora, eta bertsio berritua eman (*Gero (Después)*). Pedro Axular, Jakin, Oñati, 1976).

¹⁷ Liburua hurrengo hamarkadan berrargitaratu zen, etxe berean: *El primer libro impreso en euskera*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1978.

tzaurrearekin, L. Akesolok ortografia eguneraturik eta gaztelaniara itzulirik, eta R. Lafonen frantses itzulpenarekin¹⁸.

1960ko hamarkadaren amaieraz geroztik, La Gran Enciclopedia Vasca argitaletxeke arduradun J. M. Martín de Retanaren jokamoldea ez zen beti garbia izan: RIEV aldizkariaren 1907-1936 arteko aleak berrinprimatzeari ekin zion «sin que su legítimo dueño —la suspendida Sociedad de Estudios Vascos— pudiera reclamar los derechos de propiedad que le asistían» (Monreal, 2001: 27)¹⁹; hots, Frankismopeko jazarpena baliatuz eta egile-eskubideak ordaindu gabe²⁰. Halaber, Azkuek prestaturiko *Peru Abarka* elebiduna berrargitaratu zen (Bilbo, 1966)²¹ J. San Martínen hitzaurrearekin, eta 1978an berrargitaratu. Hain zuzen ere, La Gran Enciclopedia Vasca argitaletxeak aurreko hamarkadan hasitako bideari jarraitu zion, eta Mogelen lanaz gain Duvoisinen bibliaren itzulpena (*Bible saildua*, Bilbo, 1972, Akesoloren hitzaurrearekin), Uriartek hautatutako Iturriagaren elkarrizketak (*Diálogos euskéricos*, Bilbo, 1972), Kardaberatzen lan guztiak (*Euskal lan guztiak*, Bilbo, 1973-1974), Iztuetaren *Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira* (Bilbo, 1975), Onaindiaren *Las cien mejores poesías de amor de la lengua vasca* antologia (Bilbo, 1975), besteren artean Etxepare, Oihenart edo Elizanbururen testuak dakartzana, eta apailatzaile beraren *Milla euskal olerki eder* bildumaren berrargitalpena (Bilbo, 1976) ere eman zituen.

1970eko hamarkadaren hasieran sortutako Lur argitaletxe donostiarrak ere egin zion lekuri euskal klasikoen berrargitalpenari: *Euskal protestantismoa zer zen* (Lur, Donostia, 1970) izeneko liburuan Leizarragaren obra laburrak bildu zituen G. Arestik, eta, Urkixok xx. mende hasieran eginiko edizioan oinarriturik, Sarako Etxeberriren *Lan hautatuak* (Lur, Donostia, 1972) eman zituen X. Kintanak.

1970-1975 artean berrargitaratutako lan zahar eta klasikoen artean daude M. Zaretek *Bizkaiko euskal idazleak* (Apaizgaitegia, Derio, 1970) lanerako hautatutako testuak; Oihenarten *Atsotitzak eta neurtitzak* (Herri gogoa, Donostia, 1971), J. A. Enparantza «Txillardegik» orduan «Larresoro» izengoitiaz sinatua; Etxeberri Ziburukoaren *Noelac* (Sociedad Guipuzcoana de Edic. y Publicaciones, Donostia, 1970), L. Akesolok paratua; S. Monhoren *Poèmes Basques* (Ikas, Baiona, 1972), Lafittek atondua; Tartasen *Ontsa hiltzeko bidea* (Jakin, Oñati, 1975), A. Eguzkitzak prestatua; eta J. P. Ulibarriren *Gutun-liburuaren* (Arabako Foru Aldundia, 1975) faksimilea.

¹⁸ Kasu honetan ere, hurrengo hamarkadan berrargitaratu zen, gaztelaniazko itzulpena berriturik: *Olerkiak 1545*, Txertoa, Donostia, 1978.

¹⁹ Mitxelenak ere egoera salatu zuen bere garaian: «nada habría que objetar si, a diferencia de lo que siempre han hecho «Johnson Reprints», etc. (porque esto no se ha inventado en Bilbao), los bienes ajenos, entre ellos la obra de don Julio y la Sociedad de Estudios Vascos (cuya vida legal, que se sepa, no ha terminado todavía) no fueran tratados como baldíos y mostrencos. Hay que tener muy buena voluntad, o muy poco juicio, para confundir con el original una imitación tan burda» (1971: 279).

²⁰ Sarasolaren (2012) arabera, berdín jokatu zuen Retanak Azkueren hiztegiarekin, zenbait euskaltzainen laguntzarekin.

²¹ Azkueren *Morfología vasca* (Bilbo, 1969) ere berrargitaratu zituen argitaletxe berak.

3.2. Argitalpen akademikoak eta Mitxelenaren *filologia zehatza*

1940ko hamarkadaren amaieraz geroztik, eta batez ere 1950ekoan eta 1960koan, euskal testuen edizioari loturik ezinbestekoa izan zen zenbait aldizkariren ekarpena, iker-tzaileei argitaralekua eman baitzieten, bai eta elkarren berri izateko aukera ere. *Euskal-erriaren Adiskideen Elkartearen* baitan *Egan* (1948-) sortua zen literatur gehigarri gisa (1954an Mitxelenak hartu zuen aldizkariaren zuzendaritza, eta heriotzara arte eutsi zion), eta elkarte beraren *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País* (BRSVAP) delakoak hartu zuen, neurri batean, *RIE* Ven lekukoa (ik. Ugarte, 2019: 174-175). Euskal testu klasikoen edizioaz denaz bezainbatean, ezinbestekoak dira *Julio Urkixo mintegiak* sortutako *ASJU* (1954-) eta hurrengo hamarkadaren amaieran agertutako *Fontes Linguae Vasconum* (1969-), biak ere Mitxelenaren partaidetzarekin sortuak eta oraindik ere euren alorretan erreferente nagusi direnak²².

Mitxelenak hizkuntzalari diakronistatzat zuen bere burua, ez filologotzat (cf. Lakarra, 1997: §3); aitzitik, euskararen historia ezagutzeko eta historiaurrea berreraikitzeke euskal testuen ezagutza ahalik eta zehatzena ezinbestekoa zenez, «el lingüista hubo de devenir filólogo, con el fin de establecer por sí mismo esas bases firmes que hacían falta para cualquier investigación en torno al eusquera» (Lakarra 1990 [1989]: 354)²³. Jardun horretan, bada, euskal hizkuntzaren eta literaturaren beste esparru batzuetan legez, mugarria ezarri zuen Mitxelenak: filologiaren eta edizilogintzaren esparruan *ante* eta *post* Mitxelena garaiez hitz egin behar da, berak ekarri baitzuen A. Meilletek (2001 [1925]: 24) xx. mende hasieran aldarrikatutako *philologie de précision* delakoan oinarritutako edizilogintza kritikoa.

Urgellek aipatu bezala (2013: 533-534), Mitxelenak ez zuen libururik editatu, baina hasiera batetik ikusi eta aldarrikatu zuen filologiaren beharra: gogoan hartzekoa da 1950eko hamarkadakoak direla, besteak beste, *Viva Jesus* katiximaren (*BAP*, 10) eta *Be-tolatzen* dotrinaren (*BAP*, 11 eta *ASJU*, 2) edizioak, eta Landucciren hiztegiarena, M. Agudekin batera prestatua (JUMI, Donostia, 1958). Mitxelenaren edizio-lanen artean, dena den, *Textos arcaicos vascos* (Minotauro, Madril, 1964) nabarmentzen da²⁴; alegia, 1700 aurreko testu idatzi arkaiko eta zaharren edizio kritikoa biltzen duen bilduma, tamainaz xumea izan arren (203 orrialde) Euskal Filologiaren eta literatura zaharrenaren ikerketaren esparruan ezinbesteko eta eredugarri dena²⁵.

²² Halaber, ez da ahaztekoa hala erbestean nola Euskal Herrian kultura-gaiez oro har eta hizkuntzaz eta literaturaz arduratu ziren beste aldizkari garrantzitsu batzuk ere sortu zirela 1945-1965 denbora-tartean, hala nola *Euzko Gogoa* (1950-1959) Guatemalan, *Gernika* (1945-1953) Donibane Lohizunen, *Igela* (1962-1963) Parisen, *Olerti* (1959-1995) Zornotzan eta *Jakin* (1956-) Oñatin.

²³ Begiratu, bide bertsutik, Urgellen azalpenok: «hizkuntzari zegokion teori arazo larriei aurre egiterakoan ia oinarrizko lan guztiak peitu zituelarik, halabeharrez —zioen berak— filologo ere bihurtu zitzaigun, berez —euskaraz atetiko alorretan ere ederki frogatu bezala— hizkuntzalari zena, euskarari buruzko ikerketei oinarri sendoak ematen hasi nahirik» (1987b: 133-134).

²⁴ Egun, Mitxelenaren lan osoen bildumako XI. liburukian bildutako lanek argiro erakusten dituzte errenteriarren irizpide, jardunbide eta *obsesio* filologikoak, euskal testuen tradizio osoa zeharkatzen dutenak. Ik. Lakarra, J. A. & Ruiz Arzalluz, I. (arg.), 2011, *Luis Michelena. Obras completas. XI. Textos vascos*, Donostia & Gasteiz, JUMI, GFA & UPV/EHU.

²⁵ Obraren izaeraz eta bilakaeraz, ik. Bilbao (2012).

J. Urkixok *editio princepsak* bilatzearen eta faksimileak argitaratzean egin bezala, Mitxelenak testuek berez duten balioa nabarmendu zuen *Textos arcaicos vascosen* hitzaurrean:

Aunque una colección de este género se justifica en principio por sí misma, no está de más repetir que la lengua vasca, aparte de su casi proverbial pobreza de documentos antiguos, padece de la escasa atención que a los que tiene se les ha venido concediendo, con muy honrosas aunque aisladas excepciones. La idea que inspira estas páginas es que una muestra de lengua de una época determinada vale como tal, sin necesidad de apoyos externos, independientemente de que posea otros valores o de que carezca de ellos en absoluto. Y esas muestras, naturalmente, son tanto más valiosas cuanto más escasas. (Mitxelena, 1964: 5)

Mitxelenaren edizio gintzaren ezaugarri behinena da nazioarteko *filologia zehatzaren* estandarrak aldarrikatu eta aplikatu izana:

Se mencionan todas las fuentes —y las variantes cuando éstas existen—, se avisan lecturas dudosas, se destacan las cruces y se ofrecen posibles salidas, haciendo hincapié en los inconvenientes de las mismas; se proporcionan nuevas traducciones o interpretaciones, apoyándose en contextos comparables; cuando no se encuentra solución a algún problema, o parece insatisfactoria no lo oculta el autor sino que así lo manifiesta paladinamente (...). *Textos arcaicos vascos* no fue sólo una llamada a los vascólogos para que acudieran al campo de los textos antiguos; la importancia fundamental del libro radica en los criterios, en los fundamentos (...). En efecto, lo verdadero y lo fantástico, lo sucedido y lo simplemente deseado, lo seguro y lo dudoso, lo que sabemos y lo que quizás siempre ignoremos no se mezclan sino que se delimitan nítidamente desde el inicio del libro. (Lakarra, 1990 [1989]: 355-356)

Euskararen, euskal literaturaren eta Euskal Herriaren historia hobeto ezagutzeko materialak prestatu zituen, beraz, Mitxelenak (Bilbao 2013), ahal izan zuen guztietan lehenengo mailako iturriak baliatuz, hutsune eta interpretazio ilunak testu paraleloen bidez osatzen eta azaltzen saiatuz, hizkuntzaz zuen ezagutza sakona testuen irakurketa kritikoa emateko baliatuz eta argitu ezin izan zituen pasarte arazotsuak zeuden-zeude-nean utziz eta zalantza edo ezintasuna aitortuz.

4. Azken hamarkadak (1976-2020)

Frankismoaren ondoko trantsizio-garaiko eraldaketek bidea eman zuten hainbat esparrutan askotariko egiturak sortu eta proiektuak abiarazteko. Esparru publikoan, instituzio-sistema berrien bultzadak aparteko eragina izan zuten edizio gintzaren gorakadan, bereziki Euskal Autonomia Erkidegoko eta Nafarroako hezkuntza-sistema deszentralizatuetarako material gintzaren esparruan: ez dira ahaztekoak jada 1980ko hamarkadan diruztatutako proiektu handiak, hala nola Euskal Editoreen Elkartearen gidaritzapeko *Euskal idazle klasikoak* bilduma edo Bonaparteren ondareko eskuizkribuena. Euskal testu klasikoaren edizio gintzari dagokionez, baitezpadakoa da giro akademikoa aipatzea, 1970eko hamarkadaren amaieran hurrenez hurren Deustuko eta Euskal Herriko unibertsitateek Euskal Filologiako ikasketa-programak ezarri izanak beste aro bat ireki bai-

tzuen. Hala irakasleek euren eskolen lagungarri urterik urte argitaratutako lanek nola ikasleek prestatutako argitalpenek ugaritu egin zituzten, batzuen eta bestetzuen artean dauden aldeak alde, euskal klasikoen edizioak.

Argialetxeen esparruan, aldez aurretik sortutakoek euren sarea hedatzeko eta ekoizpena handitzeko aukera izan zuten, muga eta arazoak gutxitzen zirela baliatuz; bestalde, Franco hil ondoko hamarkadan sortu ziren egungo argialetxe nagusietarik batzuk, hala nola Erein (1976), Susa (1983) eta Pamiela (1983) Hego Euskal Herrian, eta Maiatz (1984) Ipar Euskal Herrian (ik. argitalpen honetan bertan B. Sarasolak emandako kapitulua garai hartan argialetxe bihurtutako aldizkarietz).

Azken berrogei edo berrogeita bost urteotan, aurreko mende eta erdian legez, ez da joera bat eta bakarra egon euskal testuen ediziozaren esparruan: ediziozaren edo argitaldarien interesa zein zen, era bateko eta besteko edizioak kaleratu dira etengabe. Edizio-motei dagokienez, Urgellek (2013) *Villasante paradigma* deitutakoak indarrean jarraitzen du eta *faksimilearekiko lilura* (Mitxelena, 1981: 333) gainditu gabe dago; baina, testuen ediziozaren kritikoaren esparruan aurrerapauso nabarmenak eman dira hala kantitateari nola kalitateari dagokienez. Gainera, euskal klasikoak ezagutarazteko aldez aurretik pentsaezin ziren proiektuak abiarazi eta gauzatu dira, hala nola arestian aipatutako *Euskal idazle klasikoak* bilduma, eta zenbait argialetxe eta editorek euskal klasikoak irakurle *arrantari* hurbiltzeko eginiko antologia, egokitzapen eta sortak. Argitaralekuak ere askotarikoak izan dira, beraz, ondoko orrialdeetan ikusiko den legez.

Azken hamarkadotako edizioak ugari izan dira, eta ez da erraza horien sailkapen garbiak egitea ikuspegia hain zabala denean: edizio-motaren arabera egin liteke bereizketa, baina muturretan kokatzen diren edizio bikain eta eskasen artean askotariko lanak daude; halaber, edizioei ematen zaien izendapena ez da beti fidagarria sailkapen-lanetarako: *edizio kritiko* etiketa modan jarri baitzen sasoi batean, eta kritikotik ezer ez duten lanei ere eman zitzaizkien. Datuak antolatzeko, bereizketak garbiagoak izango direlakoan, erakunde eragile edo babesleak eta argitaratzaileak aintzat hartzea erabaki dut; alegia, nork sustatu eta diruztatu dituen argitalpenak, eta zein argialetxe eta bildumatan agertu diren aintzat hartzea.

4.1. Esparru akademikoko argitalpenak

4.1.1. *Euskal Herriko unibertsitateak*

Azpi atal honen sarreran esandakoarekin bat, 1970eko hamarkadaren amaieran Deustuko eta Euskal Herriko unibertsitateetan Euskal Filologiako ikasketak ezarri izanaren eragina funtsezkoa da euskal klasikoen ediziozaren azken hamarkadotan izandako bilakaera azaltzeko; izan ere, gaur egun filologiko-linguistikoa da euskal testu klasikoen interes handiena, testuok gehienbat zein zirkuitutan erabiltzen eta aipatzen diren aintzat hartuta. Esparru akademikoko irakasle-ikertzaile guztien edizioak ez daude maila berean; baina, ezin uka daiteke esparru akademikoan lortu dutela arreta berezia eta tratamendu onena, ediziozaren estandarren ikuspegitik, euskal klasikoek.

Unibertsitateek eurek argitaratutako lanei helduta, Deustuko eta Euskal Herriko unibertsitateek kaleratu dituzte lan gehienak.

Deustuko Unibertsitatean P. Altuna josulagunaren zenbait edizio aurki daitezke: I. Tartasen *Onsa hilceco bidia-ren bi lehen kapituluak* (Bilbo, 1987) eta *Onsa hilceco bidia* osoa (Bilbo, 1995), F. Bartolomeren *Euscal errijetaco olgüeeta ta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba* (Bilbo, 1995), *Euskal bertsozaintza: XVIII, XIX, XXgarren mendeetako jesuita gazteek egin neurritzak* (Bilbo, 2000) eta J. A. Mujikarekin elkarlanean emandako A. Oihenarten *Euskal atsotitzak eta neurritzak* (Deustuko Unibertsitatea & Euskaltzaindia, Bilbo, 2003).

Euskal Herriko Unibertsitateko argitalpen-zerbitzua gehiago arduratu da ikerketak argitaratzeaz, iturriak argitaratzeaz baino; aitzitik, unibertsitate horretako gordailu digitaallean argitaratu dira G. Bilbaoren *Joanes Etxeberri Sarakoaren saiakera lanak eta latina ikasketeko gramatika: edizioa eta azterketa* (2015 [2006]), J. Arriolabengoaren *Ibarguen-Cachopín kronika. Edizioa eta azterketa* (2014 [2006]) eta K. Ulibarriren *Dotrinazko sermoitegia* (2015) doktorego-tesiak. Bestalde, J. P. Lazarragaren eskuizkribu arazotsu bezain garrantzitsu eta interesgarriaren edizioa argitaratu du (Bilbao *et al.* 2020) UPV/EHUk, bi liburukitan: lehenbizikoak sarrera, edizioa eta oharrak biltzen ditu, eta bigarrenak testuaren gramatika eta adizkitegi-hiztegia. Edizioaz *Monumenta Linguae Vasconum* ikerketa-taldeko G. Bilbao, R. Gómez, J. A. Lakarra, J. Manterola, C. Mounole eta B. Urgell arduratu dira, gramatikaren azterketaz C. Mounole eta adizkitegi-hiztegiak E. Blanco eta D. Krajewska, eta zalantzarik gabe baieztatu daiteke lanak mugarriz ezarri duela Euskal Filologiaren esparruan hala tamainaz nola edizio-lanean eta testuaren azterketan eginiko ahaleginaren argitan.

Paperezko ediziozatik harago, UPV/EHUko irakasle-ikertzaile P. Salaberri Muñoak *Euskal testuen gordailua* sortu zuen xx. mendearen amaieran: euskal testu klasikoaren transkripzio modernizatuak jasotzen zituen gordailu zabala eta irekia. Gordailuak arrakasta bete izan zuen: *Euskal klasikoaren gordailua* bihurtu zen 2005ean²⁶, eta orduz geroztik etengabe elikatu eta hazi da. Euskal testu klasikoaren dibulgaziorako tresna bikaina izan da, bai eta zenbait ikerketa egiteko lanabes ere, bilaketak egiteko aukera ematen baitu; aitzitik, materialek ahulgune nabarmenak dituzte, transkripzioak ematen baitira, ez edizioak. Arazo larrienen artean daude transkripzio- edo edizio-irizpide bateraturik eza, oinarritzat erabilitako edizio edo ale arazotsuak eta transkripzio-akats zuzendugabe eta erantsiak.

4.1.2. Aldizkari espezializatuak

Esparru akademikoan ohiko denez, filologiari eta hizkuntzalaritzari lotutako aldizkari espezializatuetan hainbat euskal testu eman dira argitara azken hamarkadotan: ikertzaileek arian-arian baina etengabe aurkitu dituzte aurreko mendeetako testuak, eta arrunt izan da horien edizioak aldizkarietan aurkeztea (hamarkadaz hamarkadako ekarpenez, ik. Lakarra, 1990 [1989], 1997: §4 eta Lakarra *et al.*, 2019 §10); hain arrunt non zaila

²⁶ Armiarma.com atariaren barnean: <https://klasikoak.armiarma.eu/>

baita testu berriak aurkitu edo/eta aurkeztu ez diren urterik aurkitzea. Ugaritasun horrek ezinezko egiten du argitaratutako testu guztien berri emateak (hemengo interesetarako ere ez da beharrezkoa), zenbait aldizkarik gaiari buruzko monografikoa egiteko material nahiko baitute.

Euskal testuen esparruan aparteko lekua behar dute *ASJU* eta *Fontes Linguae Vasconum* aldizkariak, horietan argitaratu baitira testu gehienak.

*ASJU*ri dagokionez, 1970eko hamarkadaren amaieran J. R. Zubiaurrek eta J. Arzamendik Garibairen errefrauak argitaratu zituzten (*ASJU* 10, 1976), eta 1980koaren hasieran J. A. Lakarrak Barrutiaren testuaren edizio-proposamena egin zuen (*ASJU* 15, 1981). Mitxelenak *Textos arcaicos vascos* (1964) lanean erakutsitako interesei eta filologia zehatzari jarraikiz, I. Sarasolak «Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos» (*ASJU* 17, 1983) prestatu zuen, Mitxelenaren lana eta euskal testuen corpusa osatuz. 1980ko hamarkadaren erdialdekoak dira, halaber, J. Arzamendiren eta M. Azkarateren Zalgizeren errefrauak (*ASJU* 17, 1983), J. A. Lakarraren *Bertso bizkaitarrak* (*ASJU* 18:2, 1984)²⁷, Larramendiren *Azkoitiko sermoia* (*ASJU* 19:1, 1985), *Burgosko dotrina* (20:1, 1986) eta *Oikiako dotrina* (*ASJU* 21:2, 1987), F. Ondarrak editatutako *Zegamako dotrina* (*ASJU* 18:2, 1984), B. Urgellek prestatutako *Egiaren kanta* (*ASJU* 20:1, 1986), Añibarroren *Nekea arindurik* (*ASJU* 21:1, 1987) eta *Lora-sorta espiritual* (*ASJU* 22-1, 1988), eta B. Oihartzabalen *Xarlemagne* pastoralaren edizio atalka argitaratua (*ASJU*, 1988-1990). Azken bi hamarkadotan agertu dira, bestalde, X. Altzibarrek prestatutako J. A. Mogel gaztearen zenbait testu (*ASJU* 25:2, 1991), I. Caminoren eta J. A. Lakarraren Beriain osatzeko lana (*ASJU* 27:3, 1993), F. Altunaren García Albenizen testua (*ASJU* 29:1, 1995) eta Loiolako dotrina (*ASJU* 29:2/3, 1995), J. Arriolabengoaren Erdi Aroko zenbait kanta ezezagun (*ASJU* 30:1, 1996), G. Bilbaok prestatutako *Edipa* pastorala (*ASJU* 30:1, 1996) eta De la Quadraren dotrina (*ASJU* 31:1, 1997 eta 32:1, 1998), P. Urkizuren Dasanzaren edizioa (*ASJU* 33:1, 1999), K. Ulibarriren *Viva Jesus* (*ASJU* 44:2, 2010) eta Sevillako 1619ko euskal bertsoak (*ASJU* 45:1, 2011), eta E. Zuloagaren D. L. Urkizuren 1740ko koplak (*ASJU* 49:1/2, 2015) eta P. J. Aldazabalen euskal testuak (*ASJU* 53:1/2, 2019).

Aurreko artikuluez harago, UPV/EHUren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren lan-ikidetzari lotzen zaizkio aspaldirik *ASJU*ren *gehigarriak*, non liburuak banatan argitaratu baitziren K. Mitxelenaren *Textos arcaicos vascos* eta I. Sarasolaren *Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos* (Donostia, 1990), B. Oihartzabalen *La pastorale souletine. Édition critique de «Charlemagne»* (Donostia, 1988) eta Nafarroa Garaiko 1416-1750 bitarteko testu ezagun guztien edizioa biltzen duen *Filologiatik dialektologiara Nafarroako euskarazko testu zaharretan barrena (1416-1750)* doktorego-tesia, U. Reguerok egin eta *Monumenta Linguae Vasconum: Studia et Instrumenta* bilduman aterea.

Fontes Linguae Vasconum aldizkarian ateratako lanen artean daude, bestalde, J. M. Sartrustegik emandako testu ugari, hala nola maitasun-olerki eta -kanta bizkaitarrak (*FLV* 28, 1978 eta *FLV* 30, 1978), J. Kortazarren J. A. Mogelen fabulak (*FLV* 35-36, 1980),

²⁷ Hamarkada berean *BAP* (1980) aldizkarian argitaratuak zituen L. Murugarrenek, eta *ASJU*n (18:1, 1984) K. Mitxelenak.

F. Ondarraren Mendibururen platika argitaragabeak (FLV 47, 1986) eta XVIII. mendeko bertsoak (FLV 64, 1993), Elizalderen dotrinaren faksimilea (FLV 64, 1994), B. Hidalgo-ren García Albeniz arabarraren testua (FLV 73, 1996), R. Urrizolaren Etxalekuko kopia (FLV 104, 2007), P. Perurenaren Berastegiko 1823ko bertsoak (FLV 106, 2007), J. M. Bidadorren Aita Palaciosen sermoia (FLV 108, 2008), E. Santaziliaren Zaraitzu ibarreko testuak (FLV 121, 2016) zein U. Regueroren Etxalarko dotrina (FLV 124, 2017).

Arestiko bi aldizkarietaz kanpo, *Litterae vasconicae* aldizkarian argitaratu ziren A. Arejitarren *Amilletaren dotrina* (*Litterae vasconicae* 3, 1985), *Egiaren kanta* (*Litterae vasconicae* 4, 1988), *Enojadurik maitasun-kanta* (*Litterae vasconicae* 5, 1991), Gernikako 1801eko Gabon-kanta (*Litterae vasconicae* 6, 1993), J. Kalzakortak prestatutako J. A. Mogelen *Versiones vascongadas* (*Litterae vasconicae* 9, 2004) eta Eibarko 1721eko kopia-sorta (*Litterae vasconicae* 11, 2010), A. Arejitarren eta A. Bidarten Elorrioko ziri-bertsoa (*Litterae vasconicae* 11, 2010) eta K. Ulibarriren J. P. Ulibarriren Gabon-kanta bat (*Litterae vasconicae* 11, 201). *Karmelen atera zuen L. Akasolok XVI. mendeko miserere bat* (*Karmel* 166, 1982), *Oihenarten A. Zelaietak Mikoletaren eskuizkribuaren edizioa* (*Oihenart* 7, 1988), *Mundaizen eman zuen argitara P. Urkizuk Garibairen erretrauen B eskuizkribua* (*Mundaiz* 37-38, 1989), *Enseiukarrean R. M. Pagolak Elizalderen eta Beriainen dotrinak* (*Enseiukarrean* 10, 1994 eta *Enseiukarrean* 11, 1995), *Euskeran J. Kalzakortak Gandararen Gabon-kantak* (*Euskera* 44, 1998), *Eganen G. Etxeberriak, B. Aginagaldek, I. Aldekoak eta J. L. Ugartek Alzibarren Grand tourra antzerki-lana* (*Egan* 2, 2007) eta *Sancho el sabio* J. Sainz-Pezonagak Amenduxen eresia (*Sancho el Sabio* 24, 2006) eta J. Kalzakortak Larramendiren San Agustin eguneko sermoia (*Sancho el Sabio* 41, 2018).

4.1.3. Euskaltzaindiaren argitalpenak

4.1.3.1. EUSKARAREN LEKUKOAK BILDUMA

1970eko hamarkadaren amaieran sortutako bildumen artean Euskaltzaindiaren *Euskararen lekukoak* izenekoa nabarmendu behar da, bai egun bizirik dagoen bilduma delako, bai azken lau hamarkadotan bertan argitaratu direlako edizio-gintza kritikoaren ikuspegitik eredutzat jo beharreko zenbait lan. Hala aurkezten da bilduma argitaratutako azken liburukiaren (Krajewska *et al.*, 2017) atzealdean:

Mendez mende, edozein euskalki eta edozein literatura motatan euskara landu duten autore eta hizlariekin eta arrazoi batengatik edo besteagatik estudiantuak izatea merezi duten testuekin liburu bilduma bat osatu nahi du Euskaltzaindiak. Euskararen lekuko horiek gaurko eta etorkizuneko ikasle, irakasle, idazle, euskaltzale, euskalari eta abarren eskuetan modu egoki eta artatuan jarri nahi genituzke bilduma honi esker.

Ikuspegi zabaleko bilduma da *Euskararen lekukoak*, hainbat garaitako euskal testu klasikoak berreskuratzen eta aurkezten dituen, nahiz eta bilduma osatzen duten aleen artean ez den edizio-irizpide bateraturik aurkitzen; azken batean, urterik urte esku hartu duten edizio-gileak asko eta askotarikoak izan dira, eta zeinek bere ikuspegi eta jakintza filologiko-linguistikoaren arabera eman izan ditu bere lanak. Hori dela eta, gorabeherak daude liburuki batzuen eta bestetzuen artean, eta *edizio kritiko* izendapena hainbatetan

agertzen bada ere, kasu batzuetan badirudi marketinari besterik ez dagokiola. Gorabeherak gorabehera, zenbait lan-molde eta joera atzematen dira bilduman.

Lehenik eta behin, *Villasante paradigma* delakoari lotzen zaizkio Villasantek berak argitaratutako lanak, jakina: Belapeyreren *Credo edo sinhesten dut esplikatua* (Bilbo, 1982), Lavieuxvilleren *Bayonaco Diocesaco bigarren catichima* (Bilbo, 1985), J. A. Mogelen *Cristaubaren icasbidea edo doctrina cristiana* (Bilbo, 1987) eta Zabalaren *Sermoiak* (Bilbo, 1996 & 2000) prestatu zituen euskaltzainburu ohiak. Halaber, paradigma horretan edo horretatik hur kokatzekoak dira J. Apezetxearen Lizarraga Elkanokoaren testuen edizioak (*Doctrina christioaren catechima* eta *Koplak*, Bilbo, 1979 eta 1983), L. Akesoloren Gazteluzarren *Eguiac catolicac* (Bilbo, 1983), F. Ondarraren Lizarraga Elkanokoaren *Ongui iltzen laguntzeco itz-gaiac* eta *Urteko igande guztietarako prediku laburrak* (Bilbo, 1984 eta 1990), Tx. Peillenen Egiategiren *Filosofu hiiskaldunaren ekheia* (Bilbo, 1983 eta 2011), J. L. Davanten Belapeyreren *Catechima laburra* (Bilbo, 1983) eta J. M. Satrustegiren *Euskal testu zaharrak I* (Bilbo, 1987) bilduma. Lan horietako batzuen azaletan arestian aipatutako *Edizio kritikoa* izendapena baliatzen bada ere, liburuok gehiago dute transkripzioetik ikuspegi kritikoz eginiko ediziotik baino, hitzaurrearen batean aitortzen den legez:

Transkribapena arretaz egiten ahalegindu gara testuen fidagarritasunak inolako zantzarik sortu ez dezan. Esandakoekin erraz uler daiteke ez dela euskal testu horien aurkezpen kritikoa lanaren helburua, aztergai izan daitezkeen materialen bilduma eskaintzea baizik. (Satrustegi, 1987: 14)

Bigarrenik, transkripzioetik harago jo nahi izan duten ediziogileen lanak biltzen ditu *Euskararen lekukoak* bildumak: gehienak unibertsitateko filologoek prestatuak dira, eta batzuetatik bestetzueta garaian garaiko jakintzari eta ediziogileen hezkuntzari lotutako alde nabarmenak atzeman badaitezke ere, oro har, aurrekoek baino lan sakonagoa islatzen dute.

Bigarren multzo honetan aipatu behar dira P. Altuna josulagunaren edizioak: B. Etxepareren *Linguae Vasconum Primitiae* (Euskaltzaindia & Mensajero, Bilbo, 1980), Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioezcoa* (Bilbo, 1981)²⁸, Mendibururen *Lan argitaragabeak* (Bilbo, 1982), Haranederren *Jesu Christoren evangelio saindua* (Bilbo, 1990) eta Kardaberatzen *Eusqueraren berri onac* (Bilbo, 2004)²⁹.

Bestalde, bigarren multzo honetan daude *Monumenta Linguae Vasconum* ikerketataldearen orbitako kideek azken hogeita bost urteotan argitara emandako lanak. Mitxelenak (1964) aldarrikatutako ikuspegia eta lan-ildoak berreskuratuz eta sistematizatuz, zenbait euskal testuren edizio eredugarriak argitaratu dituzte *Euskararen lekukoak* bilduman: J. A. Lakarrak *Refranes y sentencias* (Bilbo, 1996), B. Urgellek Añibarroren *Gueroco guero* (Bilbo, 2001), M. Padilla-Moyanok *Kadet eta Bettiriño* anonimoa (Bilbo, 2011), I. Caminok *Alphonsa Rodríguez* (Euskaltzaindia & UPV/EHU, Bilbo, 2014) eta D. Kra-

²⁸ Zehazki, lehenengo atalaren edizioa da.

²⁹ Deustuko Unibertsitateko Esther Zulaikarekin batera sinatua.

jewskak eta bestek Materraren *Do(c)trina Christiana* (Euskaltzaindia & UPV/EHU, Bilbo, 2017)³⁰.

Aurreko lan-sortez landara eta 1850 aurreko testuei dagokienez, J. A. Mujikaren *Bir-jinia, edo donceil christaba* (Bilbo, 2010) mardularen edizioa ere aipatu behar da, bai eta L. Baraiazarrak eta J. Urkizak prestatutako F. Bartolomereren *Idazlan guztiak* (Euskaltzaindia & Karmel, Bilbo & Gasteiz, 2000) are mardulagoa ere, hain da handia edizioegileek eginiko ahalegina bai Frai Bartolomereren lanaren luzeagatik, bai testuen gainerako edizio modernoetako irakurketak jatorrizko testuarekin erkatzen hartutako lanagatik (ik. Urgell, 2013: 543). Aurkako muturrean kokatzekoa da, aldiz, L. M. Mujikak F. Bartolomereren beraren *Euscal-errietaco olgueeta eta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba* (Bilbo, 1986) lanaz eginiko edizioa, «etengabeko akatsak eta interpretazio okerrak» (Urgell 2013: 543) ugari baititu.

4.1.3.2. EUSKALTZAINAK BILDUMA

Euskaltzaindiak azken urteotan sortutako bilduma da *Euskaltzainak*, izenak berak islatzen duenez euskaltzainek prestatutako edo idatzitako lanak argitaratzera bideratutakoa. Ardatza literatura-testuak eta literatura-ikerketak izanik, askotariko lanak argitaratu dira bilduman, hala egungo idazleei buruzko monografiak nola idazle zahar eta klasikoek lanak. Horien artean daude J. L. Davantek prestatutako *Zuberoako literaturaz* (Bilbo, 2009) eta Maisterren *Jesü-Kristen imitazioa* (Bilbo, 2010), bai eta Tx. Peillenek prestatutako Dasanzaren *Albaitaritzkao idazlanak (1692-1893)* ere. Bildumako lanen kalitatea, ordea, zalantzan jarri da zenbaitetan (ik. Rebuschi 2012), eta ediziook *nahasgarritzat* eta *toxikotzat* jo zituzten Padilla-Moyanok eta Uribe-Etxebarriak (2015: 32-41).

4.1.3.3. EUSKALTZAINDIAREN BESTELAKO ARGITALPENAK

Aurreko bi bildumetatik kanpo, 1980ko hamarkadan zenbait faksimile argitaratu zituen Euskaltzaindiak: Axularren *Gerorena* (Bilbo, 1988), Ubillosen *Christau doctriñ berricarlearena* (Bilbo, 1989) eta Leizarragaren lanekin Linschmannek eta Schuchardtek 1900. urtean argitaratutako obra osoarena (azterketa-hitzaurrea barne). Gerora, Leizarragaren *Kalendrerak* (Bilbo, 2009) eman zuen X. Kintanaren ardurapean³¹.

1980an P. Altunaren edizio kritikoa argitaratu ondotik, *Linguae vasconum primitiaea*-ren 450. urteurrenaren kariatara berau berrargitaratu zen, sei hizkuntzatarako eginiko itzulpenarekin batera; halaber, 2010-2015 denbora-tartean beste hizkuntza batzuetarako itzulpenak argitaratu zituzten Euskaltzaindiak eta Eusko Legebiltzarrak.

³⁰ Azken biak ASJU aldizkariaren *Monumenta Linguae Vasconum: Studia et Instrumenta* bilduman.

³¹ Nafarroako Caja Navarrak 2000. urtean erositako Leizarragaren Testamendu berriaren faksimileak argitaratu zuen (CAN, Iruña, 2004).

Euskaltzaindiak eta Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak antolatutako Mikel Zarate saria irabazita argitaratu zen, bestalde, J. Arriolabengoaren doktorego-tesia oinarri zuen *Euskara Ibarguen-Cachopín kronikan*, kronika horretako euskal material guztien edizioa eta iruzkinak biltzen dituen liburukia (Euskaltzaindia & BBK, Bilbo, 2007).

Azken urteotan, berriz, Euskaltzaindiko Literatura Batzordeak *Euskal literaturaren antologia* egitasmoa abiarazi du, eta dagoeneko bi ale eman ditu argitara: *Euskal literaturaren antologia 1: Erdi Arotik Errenazimentura* (Bilbo, 2015) eta *Euskal literaturaren antologia 2: Errenazimentutik Ilustraziora* (Bilbo, 2020).

4.2. Administrazioek sustatutako eta argitaratutako lanak

4.2.1. Eusko Jaurlearitzaren eta Nafarroako Gobernuaren argitalpenak

4.2.1.1. EUSKAL IDAZLE KLASIKOAK BILDUMA

Euskal klasikoak irakurleriaren esku jartzeko azken hamarkadotako proiektu nagusia 1980ko hamarkadaren erdialdean abiarazi zen. Zehazki, Eusko Jaurlearitzako Kultura eta Turismo Sailak eta Euskal Editoreen Elkarteak sinatutako hitzarmen bati esker *Euskal idazle klasikoak* bilduma sortu zen: genero guztietako (ipuina, nobela, poesia, antzerkia, kazetaritza, bertsoa...) euskal idazle kanonikoen lauogei lanetik gora argitaratu ziren bertan 1986-1999 denbora-tartean. Bildumak, bestalde, hautatutako testuak ahal bezainbeste ezagutarazteko asmo nabarmena du: formatu erabilgarriak, salneurri merkeak, luzeegi jo gabe idazle eta obra bakoitza zehatz kokatzen duen sarrerek eta astunteria saihesten duten ohar argigarriek unibertsitateko ikasketetarako zein bigarren hezkuntzan erabiltzeko egoki egiten dute bilduma, bai eta edozein irakurle interesdunek irakurtzeko moduko ere.

Argitaratzeko hautatutako testuak direla eta, XVI-XVIII. mendeetako idazleenak bildumatik kanpo utzi ziren, eta XIX. mendearen hasieratik XX.aren erdialdera bitartean argitaratutakoak lehenetsi; beraz, idazle eta testu modernoek bilduma da, funtsean, *Euskal idazle klasikoak*, eta barne biltzen ditu, besteren artean, 1850 baino lehenagoko Zabalaren *Fábulas en dialecto vizcaíno* (Labayru Ikastegia, Bilbo, 1987), Iturriagaren *Jolasak* (Kriseilu, Donostia, 1988), Arxuren *La Fontainaren alegia berheziak* (Ika-Ibaizabal, Zornotza, 1990), Iztuetaren *Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira* (Gero-Mensajero, Bilbo, 1990), B. Mogelen *Ipui onak* (Elkar, Donostia, 1991), J. J. Mogelen *Baserritaar jakitunaren etxeko eskolia* (Labayru Ikastegia, Bilbo, 1991), J. A. Mogelen *Peru Abarka* (Kriseilu, Donostia, 1991), Xahoren *Azti-begia eta beste idazlan zenbait* (Elkar, Donostia, 1992), Duvoisinen *Telemaque, Ulizeren semearen gertakuntzak* (Elkar, Donostia, 1996) eta Agirre Asteasukoaren *Erakusaldiak. Antologia* (Elkar, Donostia, 1999).

Bildumak batasun formal nabarmena du barne-antolamenduari dagokionez: lehenik eta behin, idazleari eta obrari buruzko argibideak ematen dira, bata eta bestea dagokien testuinguru soziokulturalean kokatzeko; ondoren, edizio-irizpide eta aldaketei buruzko argibideak eman ohi dira, eta azkenik testua bera, ulermena errazteko ohar argigarriak lagundurik.

Bildumak bi garai izan zituen: lehenengo hogeitaleak L. Akesoloren gidaritzapean argitaratu ziren, Akesolok berak sinatutako hitzaurrearekin. Harez geroztikoen kudeaketaz, berriz, P. Altuna, J. A. Lakarra, I. Sarasola eta B. Urgell arduratu ziren, eta edizioen prestatzaileak aukeratzeko ere ahalegin berezia egin zela agerikoa da, edizigileek bestela ere ezagun edo langai zituzten idazle, garai eta euskaretako testuak prestatu baitzituzten. Euskal Filologiaren zein Ikasketen esparruan ibilbide luzea egin zuten edo egin dute gerora gehienek: L. Akesolo, F. Altuna, P. Altuna, X. Arbelbide, A. Arejita, I. Camino, A. Elordieta, M. J. Ezeizabarrena, G. Garate, R. Gómez, M. J. Kerejeta, J. Kortazar, I. Laka, J. A. Lakarra, A. Loidi, L. Otaegi, K. Otegi, I. Pagola, R. M. Pagola, J. Pikabea, I. Ruiz, I. Sarasola, I. Segurola, A. Toledo, B. Urgell, P. Urkizu, A. Urrutia, A. Zavala eta A. Zelaieta aritu ziren ediziogintzan, besteak beste.

4.2.1.2. *MENDAUR* BILDUMA

Nafarroako Gobernuak diruztaturiko argitalpenen artean dago Euskaltzaindiarekin lankidetzan argitaratutako *Mendaur* bilduma, Nafarroako euskararekin lotutako azterlanak argitaratzen dituena. Testu klasikoaren edizioei dagokienez, aipamen berezia behar du Axularren *Geroren* (Nafarroako Gobernuak & Euskaltzaindia, Iruña, 2015) edizio kritikoa, bai edizigileak euskal klasikoetan gorentzat jo izan denari heltzeko izandako adorea gatik, bai erdietsitako emaitzagatik. B. Urgellek prestatutako lana da, «Aita Villanteren edizioaren ondorengo duina izateko asmoz sortua» (Urgell, 2015: vii), eta edizigilearen filologo-ofizioa eta materialaren (testuaren, hizkuntzaren) ezagutza sakona eta zabala erakusten duena:

Esan dezagun, beraz, irakurleak *testu kritiko* bat aurkituko duela, hau da, xehe-xehe aztertua izan den testu bat, bai aurreko edizioetako ezin konta ahala kopia hutsetatik garbitzeko, bai eta arazoak azalarazteko ere eginahalak eginda. Eta, irakurketarako pentsatua denez, ahalegin berezi bat egin dugu, edizio honi oinarri eman dion lan filologikoa adituen eskura jartzeko aukera galdu gabe, ez ditzan honek gainerako irakurleak nahasi edo behaztoparazi. (Urgell, 2015: viii)

4.2.2. *Eusko Legebiltzarraren, aldundien eta udalen argitalpenak*

Eusko Jaurlaritzaz gain, Euskal Autonomia Erkidegoko eta berau osatzen duten lurralde historikoetako erakundeek ere zuzenean argitaratu dituzte, tarteka, euskal idazle klasikoaren edizioak.

Eusko Legebiltzarrak *Kondaira-mailako bilduma* izeneko sortan argitaratu zituen, esate baterako, Muniberen *Gabon sariac* eta *El borracho burlado* (Vitoria-Gasteiz, 1991) lanen edizio kritikoa eta faksimilea, X. Alzibarrek prestatutakoak. Bestalde, *Euskal azterlan bilduma* delakoan argitaratu zuen Eusko Legebiltzarrak H. Knörrek eta K. Zuazok prestatutako *Arabako euskararen lekukoak. Ikerketak eta testuak* (Vitoria-Gasteiz, 1998) alea, Arabako euskal testu zaharrak eta horien gaineko zenbait azterlan biltzen dituena: Landucciren hiztegia (K. Mitxelenaren eta M. Aguden edizioa), Betolatzaren dotrina (K. Mitxelenaren edizioa eta faksimilea), 1695eko Gabon-kanta elebidun bat (H. Knörren edizioa), Gamizen olerkiak (I. Goikoetxearen edizioa), García Albenizen *Acto con-*

triciocoa (F. Altunaren edizioa) eta Portalen 1610eko olerkia (M. J. Kerejetaren edizioa) biltzen ditu liburuak.

Arabako Foru Aldundiak diruz lagundurik argitaratu ziren 1980ko hamarkadan XVIII. mendeko Gamiz olerkari arabarraren erdal eta euskal testuak, *Juan Bautista Gámiz Ruiz de Oteo. Poeta bilingüe alaves del siglo XVIII* (Arabako Foru Aldundia & Euskaltzaindia, Vitoria-Gasteiz, 1982), I. Goikoetxeak prestaturik; bestalde, urtebeteren buruan argitaratu zuen Arabako Foru Aldundiak berak H. Knörrek koordinatutako *Pedro I. de Barrutia (Aramaio 1682-Arrasate 1759). Gabonetako ikuskizuna* lana, Barrutiaren antzerki-lanaren edizioa dakarrena, J. A. Lakarrak prestaturik³².

Aurrekoez landara, tokiko erakundeen eskutik ere argitaratu izan dira, tarteka eta bakan badira ere, zenbait euskal testuren edizioak: Eibarko Udalak *1685eko koplak zaharrak* (Ego ibarra, Eibar, 1982) lan kolektiboa argitaratu zuen, Durangoko Udalak P. Urkizuk atondutako *Bertso zahar eta berri zenbaiten bilduma (1798)* (Durango, 1987), Andoaingo Udalak P. Altunak eta J. A. Lakarrak prestaturiko *Manuel Larramendi. Euskal testuak* (Donostia, 1990), eta Azkoitiko Udalak *Joaquín de Alcibar-Jauregui eta Acharan 1746-1810 eta Grand tourra (1772)* antzerki-lana (Azkoitiko Udala & Erroteta, Donostia, 2007), B. Aginagaldek, I. Aldekoak eta J. L. Ugartek prestatua. Oñatiko Udalak, bestalde, Interneten eskuragai jarri ditu *Oñatiko eskuizkribu* izenarekin ezagutzen direnen transkripzioak, J. Elortzak 1977an eginak³³.

4.3. Kulturgintzaren esparruko erakundeen argitalpenak

4.3.1. Argitaletxe nagusienak

Euskal testu klasikoen edizio faksimileen esparruan aipamena behar du Hordago argitaletxeak 1978az geroztik argitaratutako *Euskal klasikoak bildumak*. Ekimena Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioezcoarekin* (Donostia, 1978) hasi zuen Hordagok, eta ondotik hogeita hamar bat lan kaleratu zituen, hala nola Agirre Asteasukoa, Añibarro, Argaignaratz, Beriain, Xurio, Duhalde, Duvoisin, Frai Bartolome, Goihetxe, Harizmendi, Hiribarren, Iturriaga, Kardaberatz, Laphitz, Larramendi, Larregi, Leizarraga, Lizarraga, Pouvreau, Ubillos eta Uriarterenak.

Euskal idazle klasikoen testuak jatorrizko itxuran emateko dibulgazio-ahalegina egin zuen Hordagok, nahiz eta argitaratutako lan batzuen fidagarritasuna zalantzarikoa edo zuzenean ezdeusa izan: Añibarroren *Escu-liburua* emateko, adibidez, lehenengo (1802) eta bigarren (1821) edizioetako pasarteak nahastu ziren, nahiz eta baten eta besteen artean alde nabarmenak dauden (ik. Urgell 1985, 1987a); orobat, Harizmendiren *Ama Virginaren hirur officioac* emateko J. Vinsonen edizioa hartu zuten oinarri Hordagokoek, Vinsonen alearen gorabeherak gorabehera:

³² Urte hartan bertan argitaratu zuen Latxagak *Acto para la nochebuena* (López-Mendizabal, Tolosa, 1983), galdutzat jotzen zen eskuizkribuaren faksimilea zekarren liburua.

³³ Ik. <https://www.oñati.eus/eu/udal-zerbitzuak/euskara-eta-hezkuntza/bedita-larrakoetxea-udal-euskaltegia/argitalpenak> [Azken kontsultaren data: 2020/05/23]

Harizmendi Vinsoni esker ezagutzen dugu. Baina Vinsonen begien bitartez ere bai. Izan ere, berrargitalpena kaleratzear zegoela, Dodgsonnek adierazi zion bazela beste ale bat, osoa eta ondo zaindua, Oxfordeko Bodleyan Library-n, agian Pierre Urterena izandakoa. Vinsonek Bonaparteren aleari falta zitzaizkion orrien kopia «*minutieusement exacte*» bat eginarazi zuen, eta bere argitalpenaren ondoan erantsi zuen, «*Appendice*» delakoan (113-130). Horrez gainera, «*a ma grande surprise*» diosku, orrialde horietako testua «*tout 'a fait différent de celui que portait la copie manuscrite qui m'avait servi de prototype*» (1901: 144), hizkuntza modernoagoa eta «*entaché de bas-navarrisme*» baita. (Urgell, 2000: 21)

Egungo euskal irakurleen interesak urrun daude, oso, euskal testu klasiko gehienek darabiltzaten erlijio-gaietatik; beraz, ez da erraza 1850 aurreko testuen argitalpenik aurkitzea egungo argitaletxe nagusien katalogoetan.

1990eko hamarkadan ez liburu-argitaletxeek baina *Egin* egunkariak *Egin biblioteka* izeneko jarri zuen salgai, hainbat euskal idazleren lana zabaltzeko. 1850 baino lehenagokoei dagokienez, Etxepareren *Linguae vasconum primitiae*, Axularren *Gero* eta J. A. Mogelen *Peru Abarka* kaleratu zituzten (Orain, Hernani, 1995), lehenengoa faksimilearekin batera.

Garai bertsuan *Klasikoak alberdania* bilduma sortu zuen Alberdania argitaletxeak: bertan argitaratu ziren I. Mujika-Iraolak prestatuturiko Iztuetaren *Ez direlako aketsak* (Irun, 1995), Agirre Asteasukoaren *Arpoi baten eran* (Irun, 1996) eta Tartasen *Sugearen errautsa* (Irun, 1998) testu-sortak, ikuspegi literarioa lehenetsiz atonduak. Elkar argitaletxeak, bestalde, K. Izagirrek eta X. Mendiguren Elizegik prestatuturiko *Euskal literaturaren antologia* eman zuen urte berean, hezkuntzara begira prestatuturiko lana.

Lapurtera klasikoari loturik, P. Salaberri Muñoak hainbat lanetan egin du Axular ezagutarazteko ahalegina: *Axularren historiak* (Pamiela, Iruña, 1998) argitaratu zuen lehenbizi, eta *Axular. Antologia* (Ibaizabal & Kriseilu, Euba, 1999) eta *Aizkora zuhaitzaren erroari kheinatzean (Axularren gogoetak eta erranak)* (Pamiela, Iruña, 2000) ondotik. Ildo beretik, *Axular. Gero euskara xumean* (UEU, Bilbo, 2017) prestatu du, Axularren testua euskara batu eta soilago batean emanez, beste tradizio batzuetan euren klasikoekin egin duten legez. Axularrez harago, *Euskal klasikoen atarian* (Pamiela, Iruña, 2004) ere atondu zuen Salaberri Muñoak: hainbat euskal klasikoren paratestuak biltzen ditu lanak.

2004ko otsailean J. P. Lazarraga arabarraren eskuizkribuaren aurkikuntzak hautsak harrotu zituen euskalaritzan, hainbeste baitziren testuak zekartzan berrikuntzak: hizkuntzaren ikuspegitik, Arabako euskara ikertzeko lekukotasun luzexka zen; literaturaren ikuspegitik, areagotu egiten zuen XVI. mendeko literatur testu ez-erlijiosoaren corpusa, besteak beste artzain-nobela baten zirriborroarekin. Aurkikuntzak eragindako algara-giroan, urte hartako ekainean aurkeztu ziren testuaren lehenbiziko transkripzio-saioak, baina P. Urkizuk harago joan nahi izan zuen, eta eskuizkribuaren «edizio literarioa» prestatu: *Dianea & Koplak* (Erein, Donostia, 2004). Edizioa, ordea, urdurikeriaren eta filologiaren bezko dituen ezagutza eta mantsotasun faltaren erakusgarri besterik ez da, izenburutik bertatik (Urkizuk *Diana* pertsona-izena zekusan izena adizki bat da, egiazki: 'doanean'). Liburuak eskuizkribuaren faksimilea ematen du amaieran, eta baieztatu daiteke lanaren ekarpen nagusia dela berau, Urkizuren edizioak ageri dituen transkripzio- eta interpretazio-jario amaigabearen argitan:

Halere, aurkezpenetik lau hilabete igaro baino lehen, salgai zen *Diane eta Koplak. Joan Perez de Lazarraga Madrid 1567* deitu «edizio literario» bat («transkripzio moder-noan», gainera), beharbada edozein euskal lekukotasunek funtzionario publiko baten eskutan inoiz pairatu sarraskirik larrietariko; testua hondatzeaz landa, hura ez argitu eta ez ulertu ere hainbat zatitan, eta inorentzat ez diren ohar inozoz (*amatzen* ‘maitatzen’, etab.) hornitu eta haren ezagutzan aitzinatzeko inongo urratsik eman ez zuena. (Mounole & Lakarra, 2018: 393)

Euskal argitaletxeen artean Hiriak aparteko lekua egin die XVI-XX. mendeetako idazle klasikoei, batez ere L. Haranburu-Altunaren eskutik, nahiz eta ediziogintzaren ikuspegi-tik ekarpena txikia edo ezdeusa den hainbatetan, aldezturik argitaratutako testuen be-rrargitalpen hutsak baitira, kasurik onenean beste edizio batzuetako akatsak mantenduta akats berriak gehitzen ez dituztenak. Hiriak argitaratuak dira, adibidez, L. Arisiren B. Mo-gelen *Ipui onak* (Donostia, 2000), Etxeberri Sarakoaren *Eskuararen ethorkia. Etxeberri hauta-tua* (Donostia, 2002), Leizarraga *hautatua* (Donostia, 2002) eta Tx. Peillenek prestatutako *Oihenart hautatuta* (Donostia, 2002), Oihenarten *Neurtitzak* (Donostia, 2009), Etxepareren *Olerkiak* (Donostia, 2003), Kardaberatzen *Euskeraren berri onak* (Donostia, 2003) eta Aita San Ignazioaren *bizitza laburra* (Donostia, 2006), Iztuetaren *Olerkiak eta bertsoak* (Donostia, 2003), Gazteluzarren *Lan hautatuak* (Donostia, 2006), Hiribarrenen *Euskaldunak* (Donostia, 2006), Larramendiren *Euskal testuak* (Donostia, 2007) eta Iturriagaren *Jolasak* (Donostia, 2008).

XVII. mendeko idazleak direla eta, J. B. Orpustanek *Proverbes et poesies basques / Ar-naud d'Oyhenart* prestatu zuen (Izpegi, Baigorri, 2000) eta A. Barandiaranek Axularren *Gero* (Fundación Diario de Navarra, Iruña, 2003). XVIII-XIX. mendeetako idazleei dagokienez, Itu-riagaren *Alegiak* kaleratu zuen Gero-Mensajerok (Bilbo, 1990) «Kimu» sailean, eta M. Ca-minosek prestatutako *J. A. Mogel. Antologia* (Zornotza, 1998) Ibaizabalek eta Kriseiluk.

4.3.2. Euskalgintza-erakundeak

Kulturgintzan aritu eta aritzen diren erakunde, fundazio eta elkarteek ere egin diete lekurik, tarteka izan bada ere, euskal klasikoek edizioei: Jakinek kaleratu zuen L. Vi-llasanteren Axularren *Geroren* edizioa (Oñati, 1976), Kardaberatz Bazkunak J. Garmen-diak prestatutako *Iztuetaren olerkiak* (Librería Técnica de Difusión, Tolosa, 1978), eta «Kar-mel sorta» izenekoan hainbat idazleren lanak eman dituzte argitara Markinako (Bizkaia) karmeldarrek; besteak beste, F. Ondarrak eta A. Unzuetak prestatutako liburuki bat, Frai M. San Frantziskorena «Zuzaeta» eta Frai J. J. Mariarena «Arakistain»-en testuak bil-tzen dituenak (Karmel, Bilbo, 1997).

Labayru Ikastegiak, bere aldetik, X. Alzibarrek prestatutako J. A. Mogelen *Ipui-nak* (Bilbo, 1995) eman zuen. Bestalde, «Jarein» bilduman argitaratu zituen P. Ziarrustak prestatutako Añibarroren *Jesu Christoren lau Evangelioac batera alcarturic* (Bilbo, 1991) eta F. Ondarrak atondutako Lizarraga Elkanokoaren *Dekalogoaren eta Aitagurearen azalpena* (Bilbo, 2008), eta Astigarraga eta Sarria bizkaitarren sermoi-bildumak (Bilbo, 2007 eta 2009), N. Etxebarriaren eta A. Apraizen eskutik³⁴.

³⁴ Gogoratzekoa da Labayru Ikastegiak argitaratua zuela N. Etxebarriak prestatutako *Euskarazko sermoi eta antzeko eskuizkribuen katalogoa (XVIII-XX)* (Labayru Ikastegia, EFA & BBK, Bilbo, 2005).

XXI. mendearen hasieran, halaber, «Arragoa» liburu-saila sortu zuen Labayru Ikas-tegiak, euskal liburu zaharren faksimileak argitaratzeko; alabaina, saila argitaratzen hasi eta gutxira geratu zen bertan behera, lau liburu argitaratuta: Axularren *Guero guero*, Pouvreauren *Guiristinoaren dotrina*, Kapanagaren *Exposición breve de la doctrina christiana* eta Materraren *Doctrina christiana* (1623ko edizioa). Bildumako azken bi ale horiek *arazo-tsuak* dira, Hordagorekin hiru hamarkada lehenago gertatutako akats larriak errepikatzen baitira tarteka: badirudi faksimileak egiteko erabilitako edizioak ez zeudela osorik, eta hutsuneak betetzeko ale ezberdinekin osatu zela ale osoago bat; bestalde, are larriago dena, badirudi eskuz osatu eta *txukundu* zirela pasarteetako asko, inoiz jatorrizko testuan ez zeuden formak sartuz: Kapanagarenean azalean bertan atzematen dira eskuz idatzitako pasarteak, eta Materrarenean pareko arazoak aipatu izan dira:

Labayru Fundazioaren faksimilea genuen, J. M. Rementeriak (2008) Oxfordeko alea oinarri hartuta atondu zuena. Faksimile horrek, halere, baditu arazo zenbait; izan ere, edizioaren oinarria ez da Oxfordeko alea, ezpada ale horren fotokopiak. Gainera, iturritzat erabilitako mikrofilmean edo fotokopian ikusten ez diren hainbat hitz eta letra eskuz osatu dira, eta ez beti zuzen. (Krajewska *et al.*, 2017: 2)

Erljioaren esparruko lanez harago, 1980ko hamarkadan Mogelen *Peru Abarcaren* 1880ko edizioaren faksimilea kaleratu zuen Gerediaga Elkartek (Durango, 1981), eta hoge urteren buruan formatu berean berrargitaratu (Durango, 2002). Tartean, A. Zelaietak prestaturiko *Mikoletaren era llaburra* argitaratu zuen AEK-k (Bilbo, 1995).

5. Azken hitza: ikuspegi orokorra (1840-2020)

Euskal edizio gintza modernoak barne biltzen dituen ia bi mendeetan joerak askotarikoak eta aldirerakoak izan dira, oro har: hemen bereizitako hiru garaietan (1840-1936, 1939-1976 eta 1976-2020) ez da erabateko batasunik agertzen ez editatutako testuei, ez edizio-moldeei, ez argitaratzaileen profilari, ez argitaralekuei dagokienez. Halere, sasoi batzuetan eta bestetuetan zenbait joera bereiz daitezke, bai eta garaikako aldaketak ere. Azken hitz honetan, bada, horietako zenbait aipatuko ditut, ikuspegi orokor bat eman nahian arreta ezaugarri, joera eta argitalpen jakin batzuetan jarriz.

Euskal edizio gintza modernoaren lehenengo hamarkadetan euskal klasikoaren erabilera utilitarista izan zen nagusi, eta erlijioa ardatz duen monokromatismoak bizi izan zuen. Irakurle eta erabiltzaile potentzialak gogoan hartuta, kristau dotrina eta ideologia hedatzeko eta finkatzeko (ber)argitaratu ziren obra gehienak, behin eta berriz eta dozenaka argitaratu ere, eta esparru horretan berebiziko lekua izan zuten XVIII. mendeko eta XIX.aren hasierako idazleek prestaturiko erlijio-tratatuak, kristau-ikasbideak, kantutegiak eta otoiztegiak; hots, erabilera errazeko liburuak, unean uneko interes eta joera ideologiko-estilistikoaren arabera egokitzen eta berrinprimatzen zirenak. Ildo horretan daude literatur historiografiak bigarren mailan utzi dituen idazle gehienek (ber)argitalpenak, bai eta erabiliaren erabiliz eta ikertzearen ikertzeaz kanonizatutako izen handienek ere.

Beste alde batetik, atzerriko ikertzaileek euskarari arreta eman izanak aurrerabide handiak ekarri zizkion euskal klasikoaren edizio gintzari: ikuspegi filologikoa ekarri zuten

Euskal Herrira, edizioen kalitatea gorabehera, eta euren ekarpenen artean dago hainbat testu zaharren (ber)aurkikuntza, hala nola Etxeparerena, Leizarragarena edo Oihenartena, bai eta XVIII-XIX. mendeetako idazle andana batena ere. Tokiko euskalariak Euskal Pizkundearen garaian eginiko ekarpena ere ez zen nolana hikoia izan, garbizalekeriari lotutako ikuspegi deitoragarriak eta emaitza irragarriak gorabehera. Orduko euskalarien artean aipamena behar dute Azkuek eta bizitza laburreko *Euskalzalek*, euskal klasikoak (erlijioso eta ez-erlijioso, Ipar eta Hego Euskal Herriko) ezagutarazteko eginiko ahaleginagatik; aipamen berezia behar dute, halaber, J. Urkixok eta hark zuzendutako *RIE* Vek, ordura arte ezagutu gabeko euskarria eman baitzion euskalaritzari euskal bibliografiari buruzko ikerketak plazaratzeko eta euskal testuak ziren-zirenean argitaratzeko.

Espainiako Gerra Zibilak ekarritako hondamendiak etena ezarri zuen Euskal Pizkundearen eta 1950-1960ko hamarkadetan euskal kulturgintzari ekingo zion belaunaldiaren artean. Pizkundeko proiektu gehienak hondatuta edo zaharkituta geratu ziren, eta gizartean gertatutako aldaketak edizio-gintzan ere islatu ziren: hala editatzeko hautatutako testuetan nola edizio-gintza-moldeetan.

Erljio-lanek indarra izaten jarraitzen zuten 1940-1970eko hamarkadetan; aitzitik, XVIII-XX. mendeetan behin eta berriz argitaratu ziren lanak baztertuta geratu ziren arian-arian: katixima, otoiztegi eta abarren bertsio berriak atondu ziren, eta horien erabilera lehenetsi zen. Denbora-tarte horretan berebizikoa izan zen sortu eta halako egonkortasun bat lortu zuten argialetxe eta bilduma batzuen ekarpena. (Ber)argitaratutako lan askok izan lezaketen kutsu erlijiosoak kutsu, batzuen helburua literarioagoa da, erlijiosoak baino: B. eta J. A. Mogelen *Ipui onak* eta *Peru Abarka*, Barrutiaren eta Muniberen antzerki-lanak eta Gabon-kantak, Oihenarten neurtitzak, *Refranes y sentenciaseko* errefrauek, Iturriagaren eta Iztuetaren testuak... berrargitaratu zituzten. Bestalde, zenbait euskalarik klasikoetan klasikoenak editatu zituzten: Axularren *Gero* hirutan argitaratu zen (1954, 1964 eta 1976), adibidez, eta argitalpen horien bidez sortu zen hurrengo sei hamarkadetan indarrean jarraitu duen edizio-paradigmatiko bat, Urgellek (2013) *Villasante paradigma* deitutakoa: edizio-gintzaren ikuspegitik zer hobeturik asko duen edizio-moldea da, baina hainbat urtez ezezagun, lortezin edo ahaztuxe zeutzan testuak berreskuratzeko aukera eman zuen.

1960-1970ko hamarkadetan erlijiosoaren eta ez-erlijiosoaren arteko bikoiztasuna ezin hobeto islatzen dute Euskaltzaindiaren 1957ko bi argitalpenek: alde batetik, Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua* eman zuen; beste alde batetik, Lardizabalen *Testamentu berriko kondaira edo historia*. Halaber, Lur argialetxe donostiarrak R. Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako* (1969) eman eta urtebetera Leizarraga berreskuratu zuen G. Arestik prestatutako *Euskal protestantismoa zer zen* (1970) liburuan.

Argialetxe-sistema oso ahul eta arazotsu baina gero eta egonkortuxeagoak eginiko ekarpenez gain, ezin utzizkoa da gerraosteko ikertzaile zenbaiten inguruan, eta bereziki K. Mitxelenarenean, sortutako giroa. J. Urkixok ezin izan zion jarraipenik eman *RIE* Vi, baina *Egan*, *ASJU* eta *Fontes Linguae Vasconum* euskarri gero eta sendoago bihurtu ziren euskal testuen edizio-gintzarako. 1950-1960ko giro akademikoari loturik eta Mitxelenaren eskutik alde aurretik ezagutu gabeko (hurbilen Urkixo zegokeen zenbait irizpidetan eta, bereziki, testuen jatorrizko bertsioen manipulaziorik ezan) kalitatea lortu zuen euskal

ediziozintzak eta, horrekin bat, Euskal Filologiak, *Textos arcaicos vascos* (1964) bildumak erakusten duenez. Mitxelenak Euskal Herrira ekarritako *filologia zehatza* ez zen orokortu, irizpideen zein hizkuntzaren ezagutza argia eta sakona eskatzen baitzituen; aitzitik, Mitxelenaren ereduarekin lerratu diren edizioek lortu dute maila handiena ikuspuntu filologikotik.

Franco hil osteko trantsizio-urteetan eratutako erakundeek eta sortutako askotariko beharrezanek aukera eman zuten Euskal Ikasketen sistema egituratu, sendotu eta finkatzeko, eta artean argitalpen- eta banaketa-muga handiekin besterik lor ez zitezkeen lanak (ber)argitaratzeko. Denborak eta gizarteak aurrera eginak ziren, ordea, eta euskal klasikoek azken hamarkadan izan duten lekua horren arabera konfiguratu da.

Denboran aurrerago, xx. mendearen bigarren erdiko zenbait zantzuk iradokitzen zutenarekin bat, urrunago geratu dira euskal klasikoek gai erlijiosoak gizartearen ideologia eta iruditeriatik: euskal klasikoak (ia) guztiz desagertu dira Euskal Herriko argitaletxe nagusien katalogoetatik, euskal irakurle garaikideak eskatzen duenarekin bat. Salbuespen bakanak dira Hordagok 1970eko hamarkadaren amaieran sortutako faksimileen bilduma, Hiriak eginiko berrargitalpenak, oro har ediziotik gutxi dutenak, edo 1990eko hamarkadan Alberdaniak ateratako zenbait antologia.

Arestiko joerak, halere, ez du ekarri klasikoak erabat baztertuta geratzea: 1980ko hamarkadan zenbait proiektuk izandako babes instituzionala da horren lekuko. Euskal administrazioak sustatzaile eta diru-emaila izan izanari zor zaio, adibidez, *Euskal idazle klasikoak* bilduma zabala, laurogei liburukitik gorakoa. Euskal instituzio-sarearekin hertsiki lotua da, halaber, unibertsitateek, Euskaltzaindiak eta aldizkari espezializatuek eratzen duten esparru akademikoa: denboran aurrerago, esparru akademikoari (testuen interes linguistiko-filologikoari) lotuago agertzen dira klasikoak, eta edizio gehienak esparru horretan egin dira, noizean behin eta filologian nahi genukeena baino askoz sarriago gertatzen diren ezustekoak ezusteko. Deustuko eta Euskal Herriko unibertsitateek, Euskaltzaindiak eta aldizkari espezializatuek (bereziki *ASJUk* eta *Fontes Linguae Vasconumek*) argitaratu dituzte euskal idazle klasikoek edizio garaikide gehienak, baita onenak ere filologia zehatzaren irizpideei jarraitu zaienean. Halaber, UPV/EHUko giro akademikoa izan zuen jatorri *Euskal klasikoek gordailua* proiektuak: ikuspegi filologikotik fidagarritasun-arazo nabarmenak ditu, baina lehenengo aldiz doan eta irakurle ororen eskueran jarri dira, bertsio digital eguneratuen bidez, xvi-xx. mendeen arteko idazle klasiko gehien lanak.

Bibliografikoa

- Aldekoa, I., 2008, *Euskal literaturaren historia*, Donostia: Erein.
- Altuna, P. (arg.), 1987, *A. Iturriaga. Jolasak*, Donostia: Euskal Editoreen Elkartea.
- Altzibar, X., 1990, «*Peru Abarca*-ren kopiak eta lehen edizioa», *ASJU* 24, 871-887.
- Arejita, A. eta Perea, X. (arg.), 1984, *Ebaristo Bustinza. Edo geuk edo iñok ez: euskerearen alde*, Bilbo: Labayru Ikastegia.

- Bidador, J. M., 2001, «Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano», *Euskera* 46:2, 915-925.
- Bilbao, G., 2013, «Textos arcaicos vascos 50 urte geroago», in R. Gómez, J. Gorrotxategi, J. A. Lakarra & C. Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*, Gasteiz: UPV/EHU, 717-728.
- Bilbao, G.; Gómez, R.; Lakarra, Joseba A.; Manterola, J.; Mounole, C. & Urgell, B. 2020. *Lazarraga eskuizkribuaren edizioa eta azterketa*. Bilbo: UPV/EHU.
- Camino, I., 2018, «Bigarren Euskara Modernoa», in J. Gorrotxategi, I. Igartua & J. A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 659-735.
- Etxagibel, J., 2018, «XIX. mendean Harizmendiren *Ama Virginaren Hirur Officioac*-en ale ezagun bakarrari falta zitzazkion orriak osatu zituen esku ezezagunaz», in J. A. Lakarra & B. Urgell (arg.), *Studia Philologica et Diachronica in honorem Joakin Gorrotxategi. Vasconica et Aquitanica (ASJU 52:1/2)*, Bilbo: UPV/EHU, 207-236.
- Kortazar, J., 2008, «Klasiko», in Otaegi, L. (koord.), *Literatura terminoen hiztegia*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Krajewska, D., Zuloaga, E., Santazilia, E., Ariztimuño, B., Reguero, U. eta Uribe-Etxebarria, O., 2017, *Esteve Materraren Do(c)trina Chrisiana (1617 & 1623)*, Bilbo: Euskaltzaindia & UPV/EHU.
- Haritschelhar, J., 1999, «Gero-ren bi parteak», *Lapurdum. Numéro Spécial 1: Les lettres basques au temps d'Axular (1600-1650)*, 105-118.
- Haritschelhar, J., 2003, «Intxauspe Axularren zentsuratzaile? Gero-ren gaurkotzaile?», *Euskera* 48:2, 569-582.
- Kaltzakorta, J., 1997, «Historia del refranero vasco», *Paremia* 6, 141-146.
- Kerejeta, M. J., 1991, «Oihenart Silvain Pouvreauren hiztegia», *ASJU* 25:3, 865-899.
- Lakarra, J. A., 1987, «Oikiako dotrina (1759)», *ASJU* 21:2, 515-564.
- Lakarra, J. A., 1990 [1989], «Epílogo», in L. Michelena & I. Sarasola, *Textos arcaicos vascos. Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos (ASJUren gehigarriak 11)*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU, 353-362.
- Lakarra, J. A., 1997, «Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri», *ASJU* 31:2, 447-535.
- Lakarra, J. A., Manterola, J. eta Segurola, I., 2019, *Euskal hiztegi historiko-etimologikoa (EHHE-200)*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Meillet, A., 2001 [1925], *Metodo konparatzailea hizkuntzalaritza historikoan*, Bilbo: UPV/EHU.
- Mitxelena, K., 1954, «S. Onaindia, *Milla euskal-olerki eder*, Larrea-Amorebieta 1954», berrarg. in *Obras completas XIII*, 494-495.
- Mitxelena, K., 1964, *Textos arcaicos vascos*, berrarg. in *Obras completas VI*, 1-197.
- Mitxelena, K., 1971, «Urquijo y la sociedad de estudios vascos», berrarg. in *Obras completas X*, 259-280.
- Mitxelena, K., 1981, «Patxi Altunari erantzunez», berrarg. in *Obras completas X*, 329-339.
- Monreal, G., 2001, «Una historia de la Revista Internacional de los Estudios Vascos / Nazioarteko Eusko Ikaskuntzen Aldizkaria / Revue Internationale des Etudes Basques [RIEV] (1907-2000)», *RIEV* 46:1, 11-46.
- Mounole, C. & Lakarra, J. A., 2018, «Euskara Arkaikoa», in J. Gorrotxategi, I. Igartua & J. A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 345-468.

- Otaegi, L., 2013, «Gudaosteko euskal poesiaren antologiak. Poetikak eta irakurketa soziokulturak», *Euskera* 58:2, 515-556.
- Padilla-Moyano, M. & Uribe-Etxebarria, O., 2015, «Begiak ez gaitzala tronpa: zer (ez) den filologia». *Euskararen historian barna: uste dugunetik dakigunera* ikastaroan emandako hitzaldia. Vitoria-Gasteiz, 2015/12/22.
- Rebuschi, G., 2012, «Jesü Kristen Imitazionea...», *Euskera* 57:3, 851-864.
- Rementería, J. M., 2008, *Dotrina Christiana. Aita Esteve Materre*, Bilbo: Labayru Ikastegia.
- Rementería, J. M., 2018, *Euskerazko dotrinak. I. Bizkaieraz*, Bilbo: Labayru Ikastegia.
- Retolaza, I., 2007, «Antologías de poesía vasca: itinerarios personales por territorios poéticos», *Caravansari* 2, 22-24.
- Sáez Rivera, D. M., 2006, «Crítica textual, historiografía lingüística e historia de la lengua», in L. Pons (arg.), *Historia de la lengua y Crítica textual*, Madril: Lingüística Iberoamericana, 265-300.
- Salaberri, P., 1997, «Axularren Gero liburuaren bigarren argitalpena lehenaren argitan», *Egan* 4, 173-200.
- Sarasola, I., 1975, *Euskal literatura numerotan*, Donostia: Kriseilu.
- Sarasola, I., 1982, *Historia social de la literatura vasca*, Madril: Akal.
- Sarasola, I., 2012, «Orotariko Euskal Hiztegia eta euskal hiztegiogintza». Mitxelena Katedraren III. Biltzarrean emandako hitzaldia. Vitoria-Gasteiz, 2012/X/8-11. <https://www.youtube.com/watch?v=zx5GjrlOufY&nooredirect=1-tik berreskuratua> [2020/06/26].
- Satrustegi, J. M., 1987, *Euskal testu zaharrak*, Euskaltzaindia: Bilbo.
- Segurola, K., 2013, «Oikiako Dotrinak. F. Antonio Agirre Gabiria (Marin 1728-Oikia 1805)», *Lapur-dum* 17, 223-253.
- Torrealdai, J. M., 1977, *Euskal idazleak, gaur*, Oñati: Jakin.
- Ugarte, A., 2019, «Cultura vasca y regionalismo franquista: Julio Urquijo y los estudios vascos en la posguerra», *Cercles. Revista d'Historia Cultural* 22, 163-192.
- Urgell, B., 1985, «Literatur bizkaieraz: Añibarroren *Esku-liburua*», *ASJU* 19:1, 65-117.
- Urgell, B., 1987a, «*Esku-liburua*-ren grafi aldaketak (1812-1821)», *ASJU* 21:2, 357-388.
- Urgell, B., 1987b, «Mitxelena eta euskal testu zaharrak», *Egan* 3-6, 133-136.
- Urgell, B., 2000, «Euskal edizioen historiaz (I): 1936 arteko edizioogintza», *Euskal testuen historiaz eta edizioaz (I)*, UPV/EHUko Udako Ikastaroetako hitzaldia (2000/07/04).
- Urgell, B., 2008, «Editando a Axular», *Monumenta Linguae Vasconum (2002-2008). Sei urte ikerketan mintegian aurkeztutako txostena*. Vitoria-Gasteiz, 2008/09/10. <https://docplayer.es/39272415-Editando-a-axular-blanca-urgell-upv-ehu.html> helbidetik berreskuratua. [2020/06/26].
- Urgell, B., 2013, «Euskal Filologia. Zer (ez) dakigu 25 urte beranduago?», in R. Gómez, J. Gorrotxategi, J. A. Lakarra & C. Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU, 533-570.
- Urgell, B., 2018, «Lehen Euskara Modernoa», in J. Gorrotxategi, I. Igartua & J. A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 549-657.
- Villasante, L., 1979, *Historia de la literatura vasca*, Oñati: Arantzazu.

IKERTUZ

Ikerketa lanak
Trabajos de investigación

INFORMAZIOA ETA ESKARIAR • INFORMACIÓN Y PEDIDOS

UPV/EHUko Argitalpen Zerbitzua • Servicio Editorial de la UPV/EHU
argitaletxea@ehu.eus • editorial@ehu.eus
1397 Posta Kutxatila - 48080 Bilbo • Apartado 1397 - 48080 Bilbao
Tfn.: 94 601 2227 • www.ehu.eus/argitalpenak

eman ta zabal zazu

Universidad del País Vasco Euskal Herriko Unibertsitatea